

Van toegevoegde waarde

Onderzoek naar het maatschappelijk rendement
en de Wmo-besparing van seniorenorganisaties in Noord-Brabant

OIKOS
het kan anders

COLOFON

Tekst en eindredactie: Jaap van der Sar, Oikos

Samenvatting: Nadzja van der Knaap en Wim Kop, KBO-Brabant

Foto cover (boven): Roland van den Eijnden

Foto cover (onder): Remco Bohle

Opmaak cover: Rogier van der Weijden, Oikos

Uitgave: Stichting Oikos, Utrecht en KBO-Brabant, 's-Hertogenbosch
Augustus 2013

Van toegevoegde waarde

Onderzoek naar het maatschappelijk rendement en de Wmo-besparing van seniorenorganisaties in Noord-Brabant

Jaap van der Sar, met medewerking van Irene Karssiens, Ingeberte Uitslag en Afke van der Woude

Augustus 2013, Stichting Oikos

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting.....	7
1. Introductie.....	11
2. Senioren en seniorenorganisaties in de provincie Noord-Brabant.....	13
2.1 Seniorenorganisaties	14
2.1.1 VBOB.....	14
2.1.2 ANBO	14
2.1.4 BOOG	14
2.1.5 KBO-Brabant.....	15
2.1.6 PVGE	15
2.1.7 PCOB.....	16
2.1.8 PSOB	16
2.2 Organisaties die zijn betrokken bij dit onderzoek.....	17
3. Maatschappelijk rendement – waar gaat het om?	19
4. Resultaten	25
4.1 Inzet in uren.....	25
4.2 Inzet, omgerekend in waarde van de arbeid.....	26
4.3 Inzet, omgerekend in maatschappelijk rendement	27
4.4 Inzet, omgerekend in uitgespaarde kosten voor de Wmo.....	28
4.5 Inzet, verdeeld over de verschillende salarisschalen	29
4.6 Enige kengetallen die voortkomen uit het onderzoek in de vier gemeenten.....	30
4.7 Wat kost dat allemaal?.....	30
5. Resultaten voor de provincie Noord-Brabant	31
5.1 Overwegingen en uitdagingen bij de opschaling	31
5.2 Resultaten per seniorenorganisatie	33
5.2.1 ANBO	33
5.2.2 BOOG	33
5.2.3 KBO-Brabant.....	33
5.2.4 PCOB.....	34
5.2.5 PSOB	35
5.2.6 PVGE	35
5.3 Alle seniorenorganisaties gezamenlijk	36
5.4 Conclusie van dit onderzoek	37
Bijlage A Gesprekspartners in het kader van het onderzoek.....	39
Bijlage B Geraadpleegde bronnen en literatuur	41
Bijlage C Bepalen van het maatschappelijk rendement – de methodiek	45
Bijlage D De Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo).....	53
Over de onderzoekers	55

Voorwoord

Maatschappelijk rendement van lokale seniorenorganisaties

Lokale organisaties van senioren zijn niet langer van onschatbare waarde voor de samenleving in Noord-Brabant. Stichting Oikos heeft deze waarde in opdracht van KBO-Brabant namelijk wetenschappelijk berekend en de uitkomsten van dat onderzoek zijn indrukwekkend.

Met 4 seniorenverenigingen (ANBO, KBO-Brabant, PCOB en PVGE) en 2 stichtingen (BOOG en PSOB) in Noord-Brabant, die gezamenlijk 366 afdelingen hebben, is in iedere Brabantse gemeente tenminste één van deze seniorenorganisaties te vinden. In 2012 hebben onze vrijwilligers zich minimaal 1.357.000 uren ingespannen met een voorzichtig geschatte waarde van minimaal 48 miljoen Euro. Een deel van deze activiteiten bevordert de sociale samenhang en leefbaarheid, draagt bij aan deelname door mensen met een beperking aan die samenleving of is gericht op het geven van informatie en advies. We hebben het dan over activiteiten die tot het werkerrein van de gemeenten behoren waar het de uitvoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) betreft. Dankzij onze lokale vrijwilligers besparen de Brabantse gemeenten minimaal 20,7 miljoen Euro op Wmo-uitgaven. Stichting Oikos heeft uitgerekend dat elke Euro die gemeenten investeren in het werk van lokale seniorenorganisaties gemiddeld minimaal 12 Euro aan uitgespaarde Wmo-kosten oplevert. Per jaar wel te verstaan. Het maatschappelijk rendement van lokale seniorenorganisaties in totaliteit, dus ook voor de niet Wmo-gerelateerde activiteiten, ligt nog hoger.

Het is goed als onze lokale seniorenorganisaties zich bewust zijn van hun maatschappelijke waarde. Te vaak vinden zij hun inzet vanzelfsprekend, nemen zij genoegen met een afbouw of stopzetting van gemeentelijke subsidie voor hun activiteiten en/of moeten zij een belangrijk deel van hun contributie inkomsten besteden aan stijgende accommodatie- en consumptieprijzen. Nog beter is het derhalve als óók bestuurders en ambtenaren zich bewust zijn van de maatschappelijke waarde van de seniorenorganisaties in hun gemeenten. In tijden van forse bezuinigingen zou elke gemeente zich moeten realiseren dat wat men aan het zaad spaart, men verliest aan de oogst!

Frans Slangen,
voorzitter KBO-Brabant

Samenvatting

Onderzoek naar het maatschappelijk rendement en de Wmo-besparing van seniorenorganisaties in Noord-Brabant

Noord-Brabant is rijk aan vrijwilligers. Binnen de provincie zijn tal van vrijwilligersorganisaties actief die allen op hun eigen manier bijdragen aan de maatschappij en zorgen voor kostenbesparingen, bijvoorbeeld als het gaat om de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). In dit onderzoek is het aandeel hierin van de seniorenorganisaties in Noord-Brabant bepaald. Bedoelde seniorenorganisaties zijn de verenigingen ANBO, KBO-Brabant, PCOB en PVGE en de stichtingen BOOG en PSOB. Binnen deze organisaties zetten duizenden vrijwilligers zich dagelijks in voor het welzijn van senioren. Deze inzet is van groot maatschappelijk belang, maar blijft vaak onzichtbaar in officiële statistieken. En dat is waar het politieke en economisch beleid vooral op gebaseerd wordt. Dit onderzoek maakt inzichtelijk wat het maatschappelijk rendement van de seniorenorganisaties in Noord-Brabant is. In het onderzoek zijn vier gemeenten onderzocht. Het resultaat van dit onderzoek, opgeschaald naar de provincie Noord-Brabant, komt neer op ruim 1,35 miljoen uur vrijwillige inzet. Dat heeft een maatschappelijk rendement van minstens 28 miljoen Euro, waarvan minimaal 20,5 miljoen Euro uitgespaard wordt aan Wmo-kosten.

Provinciaal onderzoek

In 2012 verrichtte Stichting Oikos in opdracht van de Gemeente Veldhoven een soortgelijk onderzoek naar het maatschappelijk rendement van seniorenorganisaties in Veldhoven. Dat leverde een opzienbarend resultaat op: iedere Euro subsidie die de Gemeente Veldhoven in het werk van seniorenorganisaties investeerde, leverde een rendement op van meer dan 14 Euro. Voor KBO-Brabant reden om het onderzoek provincie breed uit te laten voeren. De inzet was om aan de hand van het onderzoek in vier gemeenten een beeld te berekenen voor de hele provincie. Met steun van vele vrijwilligers is het onderzoek uitgevoerd in de gemeenten Loon op Zand (Midden Brabant), Oosterhout (West Brabant) en Sint Anthonis (Noordoost Brabant). Samen met het onderzoek in Veldhoven (Zuidoost Brabant) is daarmee een beeld geschetst van zowel plattelandsgemeenten als stedelijke gebieden in de provincie. In de onderzochte gemeenten zijn nagenoeg alle Brabantse seniorenorganisaties vertegenwoordigd.

Het onderzoek maakt zichtbaar wat voor velen als vanzelfsprekend wordt gezien. Vrijwilligers zien hun werk als 'iets wat erbij hoort' en zijn vaak zeer bescheiden over de toegevoegde waarde die ze leveren. Het onderzoek maakt voor gemeenten ook inzichtelijk wat de impact kan zijn op de samenleving bij het nemen van beslissingen en het doorvoeren van bezuinigingsmaatregelen.

Maatschappelijk rendement

Hoe wordt het maatschappelijk rendement van vrijwilligerswerk nou eigenlijk bepaald? Door de onderzoekers is de methode gebruikt van de vervangende waarde van het werk. Met andere woorden: welke hoeveelheid geld is nodig om bepaald werk, nu uitgevoerd door vrijwilligers, door professionals te laten uitvoeren? Het vrijwilligerswerk wordt dan in feite opgenomen in het betaalde circuit. Zo wordt duidelijk wat de waarde in termen van geld van dat werk is. De tarieven die gebruikt zijn om de vervangende waarde te bepalen, zijn de tarieven uit de Thuiszorg. Deze tarieven zijn betrekkelijk laag en geven daardoor geen overschatting, maar eerder een onderschatting aan van de vervangende waarde van het vrijwilligerswerk. Niet al het werk van de seniorenorganisaties heeft een maatschappelijk rendement binnen de definities die binnen dit onderzoek gelden. Buiten kijf

staat echter dat mensen hun werk als zinvol, nuttig of onmisbaar kunnen zien. Een toerekening van enig maatschappelijk rendement komt voort uit de gedachte dat voor een bepaald soort werk buiten de vrijwilligersorganisatie een groep, initiatief, bedrijf of organisatie is aan te wijzen die dit werk tegen gangbare tarieven uitvoert.

Resultaten

De seniorenorganisaties in Noord-Brabant ontplooiën veel activiteiten en hun vrijwilligers besteden hier veel tijd aan. In de vier Brabantse gemeenten waren hier in 2012 in totaal minimaal 106.326 uren mee gemoeid. Dit komt neer op zo'n 66 fte's aan menskracht. De vervangingswaarde van deze inzet is met behulp van tarieven uit de Thuiszorg berekend. In totaal komt deze neer op 3.816.952 Euro. Aan de hand van een aantal criteria, die gericht zijn op de maatschappelijke waarde van de activiteiten, is vervolgens het maatschappelijk rendement bepaald. Dit is gedaan door een percentage toe te kennen, waarbij een hoog maatschappelijk rendement met een hoog percentage wordt uitgedrukt. Uit de volgende tabel blijkt dit bijvoorbeeld doordat aan bestuurswerk een laag maatschappelijk rendement wordt toegekend. De reden is dat het bestuurswerk al 'versleuteld' is in de gehanteerde tarieven bij de uitgevoerde berekeningen. Het totale maatschappelijk rendement in de vier gemeenten bedraagt 2.211.360 Euro. Dit komt erop neer dat iedere Euro subsidie een maatschappelijk rendement genereert van 17 Euro.

Inzet per soort activiteit, vervangingswaarde en maatschappelijk rendement van de inzet van vrijwilligers in de vier onderzochte gemeenten.

Soort activiteit	Uren in vier gemeenten	Vervangingswaarde in €	Maatschappelijk rendement in €
Sociaal-cultureel aanbod in binnenruimte	39.096	1.308.892	1.032.795
Sociaal-cultureel aanbod in buitenruimte	6.212	211.294	161.319
Werk gericht op planning en organisatie van reizen	5.468	250.979	219.824
Bestuurswerk	21.722	949.425	92.522
Directe uitingen van sociale zorg en betrokkenheid	15.353	527.100	447.511
Uitvoerend werk ten behoeve van de organisatie	16.427	484.573	213.664
Restcategorie, zoals diverse muziekactiviteiten	2.046	84.689	43.734
Totaal	106.326	€ 3.816.952	€ 2.211.369

Wmo-besparing

Een deel van de activiteiten is te beschouwen als een concretisering van de gemeentelijke taak om de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) uit te voeren. Deze wet kent negen prestatievelden die elke gemeente op haar eigen manier invult. De onderzochte seniorenorganisaties in de vier gemeenten verrichten Wmo-gerelateerde activiteiten die in vier van de negen prestatievelden passen. In onderstaande tabel is van de onderzochte seniorenorganisaties binnen de gemeenten het aantal activiteiten per prestatieveld te zien. De laatste kolom geeft aan wat de besparing van deze activiteiten is. De Wmo-besparing komt erop neer dat iedere Euro subsidie een besparing oplevert van 12 Euro.

Het aantal Wmo-activiteiten per prestatieveld en de uitgespaarde kosten die daarmee zijn gemoeid.

Prestatievelden Wmo	Aantal Wmo-gerelateerde activiteiten	Uitgespaarde kosten in €
Bevorderen van de sociale samenhang en leefbaarheid	375	1.293.533
Geven van informatie en advies	73	174.659
Bevorderen deelname aan het maatschappelijk verkeer van mensen met een beperking of een chronisch-psychisch probleem of psychisch-sociaal probleem	8	39.295
Bieden openbare geestelijk gezondheidszorg	25	85.280
Aantal niet Wmo-gerelateerde activiteiten	553	-
Totaal	1.034	€ 1.592.767

Maatschappelijk rendement Noord-Brabant

Met vier seniorenverenigingen en twee stichtingen in Noord-Brabant, die gezamenlijk 366 afdelingen hebben, is in iedere Brabantse gemeente een seniorenorganisatie te vinden. Stichting Oikos heeft berekend wat het maatschappelijk rendement op provinciaal niveau is. Om dit mogelijk te maken is bij de selectie van gemeenten voor dit onderzoek gekozen voor een zodanige mix dat iedere ouderenorganisatie zoveel mogelijk in het onderzoek vertegenwoordigd is. Samen met de provinciale vertegenwoordigers van de bedoelde organisaties is nagegaan hoe de afdelingen uit de onderzochte gemeenten zich tot de provinciale schaal verhouden. Per seniorenorganisatie zijn de resultaten opgeschaald naar het provinciale niveau. Provinciaal leidt dit afgerond tot de volgende resultaten:

Provinciale opschaling van de onderzoeksresultaten

Inzet seniorenorganisaties Noord-Brabant	1.350.000 uren (840 fte)
Vervangende waarde van de activiteiten in Noord-Brabant	€ 48.000.000
Maatschappelijk rendement Noord-Brabant	€ 28.000.000
Besparing Wmo Noord-Brabant	€ 20.500.000

Tot slot

Het onderzoek is een leidraad voor seniorenorganisaties zelf en kan overheden helpen bij de ontwikkeling van beleid als het gaat om ouderenwerk. Uiteindelijk is het ouderenwerk en het beleid in elke gemeente anders; dat wordt ook zichtbaar in het onderzoeksrapport.

1. Introductie

2.454.200 - dat was begin 2012 het aantal mensen dat in Noord-Brabant woonde¹. Daarvan had bijna 1,5 miljoen de leeftijd van 20 t/m 65 jaar. Rond de 565.000 mensen waren jonger dan 20 jaar en een kleine 400.000 waren ouder dan 65 jaar. De laatste groep vormde daarmee circa 1/6 deel van de bevolking. Op allerlei manieren bieden deze senioren vormen van zorg en aandacht in en aan die samenleving. Dat vindt plaats binnen de familiekring (oppassen, mantelzorg verlenen), naar vrienden en vriendinnen en ook binnen tal van organisaties waar veel werk wordt verricht, soms tegen een vergoeding van kosten, soms zonder die vergoeding. Dat vrijwilligerswerk is vaak onzichtbaar in de officiële statistieken waarop politici zich baseren bij het opstellen van het economisch beleid. Maatschappelijk gezien is het vrijwilligerswerk echter heel belangrijk, vooral voor degenen die dat werk verrichten. Het gevoel een bijdrage aan de samenleving te kunnen leveren is voor velen essentieel. Vrijwilligerswerk doen mensen echter vaak om meer dan één reden. Ook de zorg voor anderen is een motief dat mensen aanvoeren om vrijwilligerswerk te doen².

Dat patroon is herkenbaar bij seniorenorganisaties in de provincie Noord-Brabant. In die organisaties wordt heel veel werk verricht door de duizenden vrijwilligers. Zij krijgen daarbij steun van een beperkt aantal professionals, die de vrijwilligers trainen, begeleiden en met hun specifieke deskundigheden ter zijde staan. Deze professionals zijn met name te vinden bij de seniorenorganisaties zelf.

Een belangrijk deel van het werk voor senioren verrichten de vrijwilligers binnen de structuur van de seniorenorganisaties. Het is daarom van belang in beeld te hebben wat deze organisaties doen. Dat was de reden voor de Seniorenraad in de Gemeente Veldhoven om kritisch te staan tegenover het voornemen van het College van Burgemeester en Wethouders om te bezuinigen op steun aan de vrijwillige seniorenorganisaties. De Seniorenraad was daarom blij dat het College uitvoering gaf aan een motie die vroeg het maatschappelijk rendement van deze organisaties te bepalen. De uitkomst: de vrijwilligers boden met elkaar in 2011 ruim 40.000 uur van hun tijd aan deze organisaties. Omgezet in geld, tegen een laag tarief, komt dat neer op bijna 1,4 miljoen Euro per jaar. Hoeveel van die arbeid neemt vraag om beroepsmatige inzet van officiële instanties weg? Dat betrof ruim 820.000 Euro, terwijl aanvullend onderzoek uitwees dat daarvan voor ruim 560.000 Euro aan werk wordt verricht dat geldt als Wmo-gerelateerde arbeid. Dat vormt dan een verminderde claim op de Gemeentekas. Een gift in natura. Maatschappelijk rendement van de seniorenorganisaties.

Wat zou het maatschappelijk rendement zijn van alle seniorenorganisaties in de hele provincie? Die vraag vond KBO-Brabant van groot belang. Daarom heeft KBO-Brabant besloten een onderzoek te laten uitvoeren in vervolg op het onderzoek in Veldhoven. De inzet is geweest om aan de hand van het onderzoek in vier gemeenten een beeld te berekenen voor de hele provincie. Met steun van vele vrijwilligers is het mogelijk gebleken het onderzoek uit te voeren in de gemeenten Loon op Zand, Oosterhout en Sint Anthonis. Samen met het onderzoek in Veldhoven is daarmee een beeld beschikbaar uit plattelandsgemeenten en uit stedelijke agglomeraties in de provincie Noord-Brabant.

Dit rapport doet verslag van het uitgevoerde onderzoek. Het biedt enig inzicht in het werk van de onderzochte seniorenorganisaties en het geeft de redeneringen weer die zijn toegepast om te komen tot een berekening voor de gehele provincie. In verschillende hoofdstukken biedt dit rapport de bouwstenen die tot de conclusie leiden dat de bijdrage van al deze oudere vrijwilligers van groot belang is voor de overheidsfinanciën en – belangrijker – het welbevinden van zeer veel mensen in deze provincie.

¹ Provincie Noord-Brabant *De bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant, actualisering 2011*, uitg. Provincie Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, januari 2012, 64 pag.

² Femida Handy en Laurie Mook *Volunteering and Volunteers: Benefit-Cost Analyses*, Research on Social Work Practice 2011, 21: blz. 412 - 420, rsw.sagepub.com.

Stichting Oikos kan een dergelijk onderzoek alleen uitvoeren met de hulp van vele mensen, vrijwilligers of betaalde krachten, in de provincie. Die waren gelukkig ruim voorhanden. Van cruciaal belang was de rol van bestuur en medewerkers van KBO-Brabant. Daarnaast konden wij gelukkig ook een beroep doen op regionale contactpersonen van de andere seniorenorganisaties in de provincie³. De belangrijkste waren echter de onvermoeibare informanten van alle organisaties die wij hebben kunnen interviewen. Hun namen zijn vermeld in bijlage A. Zonder hun tijd en inzet was dit onderzoek niet mogelijk.

Het rapport biedt een overzicht voor de hele provincie Noord-Brabant. Uit het totaal is in algemene zin een beeld af te leiden voor afzonderlijke gemeenten. Het blijft van belang daarbij enkele zaken goed te beseffen, nl. dat dit onderzoek een momentopname is (2012, in een enkel geval 2011). Het dynamische werk van vrijwilligers verandert jaarlijks – en daarmee ook de cijfers achter en voor de komma's. In de tweede plaats is het een momentopname die eerder een onderschatting dan een overschatting in beeld brengt. Daarover schrijven we uitvoeriger in bijlage C. En ten slotte is duidelijk dat echte waarde van het werk niet in geld is uit te drukken. Vriendschap, zorg en betrokkenheid hebben geen prijs. Uiteindelijk is een sommetje, een getal of een Euro minder belangrijk dan menselijk contact. Daar is het de seniorenorganisaties om te doen.

³ Voor een overzicht van deze organisaties, zie hoofdstuk 2 van dit rapport.

2. Senioren en seniorenorganisaties in de provincie Noord-Brabant

De Provincie Noord-Brabant biedt een thuis aan ruim 2.454.000 miljoen mensen⁴. Tot 2030 zal naar verwachting de bevolking groeien tot ruim 2.558.000 mensen – een geringe toename. Eind 2011 had ruim 16,1% de leeftijd van 65 jaar of ouder bereikt; het gaat dan om 395.165 mensen. Naar verwachting zal dit percentage groeien tot iets meer dan 25% in het jaar 2030 waarbij het naar schatting gaat om ruim 644.000 mensen. Het aantal mensen in de leeftijd van 20 jaar of jonger was eind 2011 568.545 terwijl dat enigszins daalt tot 522.000 in 2030. Het aantal mensen in de 'tussenleeftijd' van 20 t/m 64 jaar loopt tot 2030 naar verwachting terug met circa 100.000 personen. Eind 2011 waren dit 1.490.000 mensen. Bij de karakteristiek van een bevolking gebruikt men meermalen de begrippen 'grijze druk' en 'groene druk'. Grijze druk is het verhoudingsgetal tussen het aantal mensen van 65 jaar en ouder ten opzichte van het aantal mensen in de leeftijd van 20 t/m 64 jaar. Voor Noord-Brabant was deze grijze druk in 2011 27% terwijl deze naar verwachting zal stijgen tot 46%. De groene druk wordt op een zelfde manier gedefinieerd – gedacht vanuit de mensen van 0 t/m 19 jaar. Deze was eind 2011 38% - een percentage dat volgens de prognose min of meer stabiel blijft tot 2030. De conclusie is dan dat de provincie Noord-Brabant blijkbaar een plaats is waar mensen van 65 jaar en ouder in aantal toenemen, zowel relatief als absoluut gezien. Het is waarschijnlijk goed toeven in deze provincie.

Deze 'droge' cijfers en prognoses houden in dat oudere mensen in de provincie een plaats zullen hebben en houden. Daarmee is duidelijk dat er tal van voorzieningen nodig zijn. Dat gaat over woningen voor senioren, over plaatsen waar zij samen komen, over zorg die zij behoeven en over bijdragen die zij leveren aan de gemeenschap als geheel.

'De gemeenschap als geheel' – bijna niemand doet daar iets voor. Betrokkenheid, onderlinge relaties hebben altijd betrekking op de eigen situatie van waaruit men de wereld bekijkt. Daarmee komen organisaties en relaties in beeld waarmee mensen vorm geven aan hun leven. In vele plaatsen leveren seniorenorganisaties daaraan een bijdrage. Zij zijn echter niet de enigen. De seniorenorganisaties staan in principe open voor leden van 50 jaar en ouder. Eind 2011 was de potentiële doelgroep ruim 900.000 mensen waarvan ruim een half miljoen jonger dan 65 jaar. Het aantal leden van de seniorenorganisaties bedroeg een kleine 156.000 personen waarmee duidelijk is dat niet alle senioren lid zijn van de organisaties. De organisatiegraad is met name gering onder de jongere senioren (tussen 50 en 65 jaar). Dat neemt niet weg dat de onderzochte organisaties een aanzienlijk deel van de doelgroep vertegenwoordigen, zeker in het licht van algemene trends rond de participatie en lidmaatschappen van verenigingen. Het beeld is dat mensen in de laatste decennia meer en meer op informele en wellicht ook individuele wijze hun bezigheden regelen en organiseren. Deze trend is bij het begin van deze eeuw voor de Verenigde Staten beschreven in een boek met de titel 'Bowling Alone'⁵ en er zijn voldoende aanwijzingen om te mogen veronderstellen dat dezelfde trend ook in Nederland waarneembaar is. Los van die trend – gemeenschappen functioneren bij de gratie van participatie van mensen aan activiteiten, aan uitingen van betrokkenheid en zorg. In die zin hebben tal van organisaties een functie in het maatschappelijk leven binnen gemeenschappen. Een deel van die functies is in de loop van de tijd overgenomen door organisaties van professionals. Dat betreft welzijnsinstellingen, organisaties rond de Thuiszorg en dergelijke terwijl al langer bestaande organisaties (sportclubs, vakbonden, kerken) ook een duidelijk sociale functie hadden en hebben. Seniorenorganisaties maken deel uit van het sociale netwerk binnen lokale gemeenschappen. Zij zijn onderwerp van dit onderzoek.

⁴ Prognose 2011, De ontwikkeling van de bevolking in Noord-Brabant, 2011-2030, geraadpleegd op 27 maart 2013 via <http://www.brabant.nl/dossiers/dossiers-op-thema/bouwen-en-wonen/feiten-en-cijfers-wonen/bevolkingsprognose-2011.aspx?rel=8113ABB7873349F1BD455CF8E0EFOA3A>

⁵ Robert D. Putnam *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*, Uitg. Simon & Schuster Paperbacks, New York, 2000, 541 blz.

2.1 Seniorenorganisaties

De provincie Noord-Brabant kent een aantal seniorenorganisaties. Ten dele zijn het organisaties van senioren, ten dele voor senioren (zoals welzijnsinstellingen, al dan niet specifiek gericht op senioren). De voor dit onderzoek relevante organisaties zijn alle organisaties van senioren, verenigd in het VBOB, het Verenigd Bonden Overleg Brabant⁶. Dit hoofdstuk biedt van elk van die organisaties een korte karakteristiek.

2.1.1 VBOB

Het VBOB (Verenigd Bonden Overleg Brabant) behartigt de belangen van alle senioren in de provincie, primair door zich te mengen in discussies op plaatsen waar seniorenbeleid gemaakt of beïnvloed wordt. Het VBOB is een samenwerkingsplatform van de Brabantse afdelingen van seniorenorganisaties, die verder in dit hoofdstuk naar voren komen. Het VBOB treedt adviserend op richting de Provincie en participeert in diverse overleg- en adviescommissies over het seniorenbeleid. Het VBOB is dienstverlenend, werkt ten behoeve van het algemeen belang van senioren en de leden in het bijzonder en neemt een voortrekkersrol in als de aangesloten organisaties daartoe gezamenlijk besloten hebben. Daarbij gaat het om belangenbehartiging, beleidsbeïnvloeding en beleidsformulering op provinciaal niveau.

Het VBOB bestaat al een tiental jaren en ontvangt subsidie van de Provincie Noord-Brabant. Sinds 2001 is het VBOB een stichting. Het bestuur wordt gevormd door vertegenwoordigers van de participerende organisaties. De voorzitter van KBO-Brabant vervult momenteel tevens de functie van VBOB-voorzitter.

Het VBOB coördineert de projecten die door de deelnemende seniorenorganisaties worden uitgevoerd met subsidiegelden van de Provincie. Daarbij is het VBOB te karakteriseren als een algemene tweede lijn organisatie. Er is sprake van beleidsbeïnvloeding ten behoeve van senioren en er is sprake van deskundigheidsbevordering van vrijwilligers en professionals binnen de organisaties. Het VBOB is daarmee niet een directe uitvoerder van activiteiten met en voor leden van de organisaties.

2.1.2 ANBO

De ANBO (Algemene Nederlandse Bond van Ouderen) zet zich in voor het behoud en verbetering van kwaliteit van leven voor de huidige en toekomstige generaties senioren met de nadruk op emancipatie, participatie, solidariteit tussen de generaties en keuzevrijheid. De taken en activiteiten van de ANBO zijn veelzijdig. Landelijk maakt ANBO zich sterk voor collectieve belangenbehartiging; de activiteiten in het gewest Noord-Brabant zijn in eerste instantie zo veel mogelijk afgestemd op de wensen en mogelijkheden van de leden in de plaatselijke afdelingen. Altijd staan zaken als belangenbehartiging, streven naar keuzevrijheid en zelfstandigheid van en voor vijftigplussers hoog in het vaandel. Op lokaal niveau organiseren de afdelingen een wisselend activiteitenpakket dat aansluit bij de wensen van de leden. Naast belangenbehartiging gaat het dan ook om ontspanning en ontmoeting in allerlei recreatieve en sportieve activiteiten. Het gewestkantoor en de landelijke organisatie ANBO hebben bovendien de taak om te werken aan deskundigheidsbevordering bij de leden en dan vooral de kader- en bestuursleden.

Binnen de ANBO is Nederland verdeeld in zes gewesten en drie regio's. Noord-Brabant is één van die gewesten. Gewest Noord-Brabant bestaat uit 33 lokale afdelingen met ieder een eigen bestuur en heeft ± 9.000 leden.

2.1.4 BOOG

BOOG (Brabantse Organisatie (allochtone) Ouderen Groepen) zet zich in voor verbetering van de positie van allochtone senioren in Noord-Brabant. Dat doet BOOG door allochtone senioren en hun plaatselijke ondersteuners te betrekken bij de vorming van zelforganisaties in de eigen woonomgeving.

⁶ De informatie voor het deel van het verslag over de seniorenorganisaties is hoofdzakelijk afkomstig van de website van VBOB, geraadpleegd op 15 maart 2013.

BOOG richt zich primair op de eerste generatie van – in principe – alle migrantengroepen. Bijzondere aandacht geeft BOOG aan ontwikkelingen bij de voormalige gastarbeiders van Turkse en Marokkaanse afkomst. Bestaande zelforganisaties en ook ander kader uit de eerste en tweede generatie migranten wil BOOG toerusten voor hun taak, die is gericht op belangenbehartiging en participatie van de senioren. BOOG stimuleert daarbij processen die leiden tot zelforganisatie alsook specifieke voorzieningen voor deze groeperingen. Professionalisering is daarbij onontbeerlijk. In het algemeen wil de organisatie een brugfunctie vervullen tussen deze senioren en Brabantse voorzieningen, vooral op de terreinen welzijn, gezondheid en huisvesting.

In haar activiteiten zoekt BOOG naar integratie in de bestaande Brabantse structuren. BOOG stimuleert de deelname van allochtonen in besturen van seniorenorganisaties en begeleidingsgroepen. Waar mogelijk, draagt BOOG zorg voor deskundigheidsbevordering en ondersteuning.

BOOG geeft gevraagd en ongevraagd advies aan overheden, instellingen en organisaties die van invloed zijn op de belangen van allochtone senioren.

Financieel steunt BOOG voornamelijk op de middelen van de Provincie en soms van fondsen.

Het werk van BOOG is te karakteriseren als het werk van een tweede lijn organisatie – zoals dat ook geldt voor VBOB als geheel. De werkzaamheden van BOOG zijn daarom niet goed te meten met het instrumentarium dat gebruikt wordt om het maatschappelijk rendement van een organisatie te bepalen.

2.1.5 KBO-Brabant

KBO-Brabant (Katholieke Bond voor Ouderen-Brabant), belangenorganisatie voor senioren, heeft een wijdvertakt afdelingennetwerk in de provincie. KBO-Brabant heeft ruim 130.000 leden, verspreid over 300 afdelingen. Deze afdelingen vormen het hart van de organisatie. Daar ontmoeten senioren elkaar, nemen zij deel aan tal van activiteiten en worden hun individuele en collectieve belangen behartigd. De KBO heeft van oudsher een belangrijke sociale functie voor senioren. De plaatselijke afdeling was én is een ontmoetingsplek voor senioren die (soms) in een sociaal isolement dreigen te raken. De activiteiten worden vooral mogelijk gemaakt door de vrijwillige inzet van een grote groep actieve leden. Het lidmaatschap van een afdeling betekent tegelijkertijd het lidmaatschap van KBO-Brabant.

Vanuit een sterke en identiteitsgebonden organisatie gaat KBO-Brabant de samenwerking met partners aan. In vrijwel ieder (kerk)dorp en iedere wijk van Noord-Brabant is een KBO-afdeling actief. Vraagsturing staat bij KBO-Brabant hoog in het vaandel. Door de vele contacten met de leden kent KBO-Brabant de wensen en behoeften van senioren. Deze informatie wordt op zowel lokaal, regionaal als provinciaal niveau ingezet bij de uitvoering van taken. KBO-Brabant beschouwt belangenbehartiging en dienstverlening als zijn kerntaken. Vooral de plaatselijke afdelingen bieden daarnaast een scala aan sociaal-culturele activiteiten voor de leden. KBO-Brabant en zijn afdelingen willen daarnaast opkomen voor de collectieve en individuele belangen van alle senioren in Brabant en meewerken aan een volwaardige deelname van senioren in de samenleving. Zelfstandigheid, zelfredzaamheid en saamhorigheid zijn hierbij steekwoorden. KBO-Brabant biedt zijn leden een pakket van scholing en vorming, bijvoorbeeld ten behoeve van de contacten met de lokale politiek en met andere maatschappelijke organisaties die voor senioren van belang zijn.

Hoewel de katholieke identiteit divers en veelkleurig is en regelmatig (intern) ter discussie wordt gesteld, blijft de verbondenheid met de katholiek-christelijke levensbeginselen een belangrijke leidraad.

2.1.6 PVGE

De PVGE (Philips Vereniging van Gepensioneerden Eindhoven en omstreken) is met ruim 10.000 leden de een na grootste seniorenvereniging van Noord-Brabant. Aanvankelijk is de PVGE opgericht voor Philips' gepensioneerden; sinds 1977 is het een open vereniging voor iedereen van 50 jaar en ouder. De PVGE is de laatste jaren uitgegroeid tot een organisatie met acht afdelingen, vooral in Zuid-Oost Brabant.

Het beleid van de PVGE is gericht op drie belangrijke punten. Het betreft in de eerste plaats de ontwikkeling en ontplooiing van de leden. Op cultureel gebied zijn er programma's voor kunst en cultuurreizen, lezingen over kunst en andere voor senioren belangrijke onderwerpen. Vervolgens richt PVGE zich er op dat de leden zich kunnen uitleven in het samen uitvoeren van activiteiten, die zij leuk vinden en hen een plaats bieden in een sociaal netwerk. Dit zijn veelal activiteiten binnen de afdelingen. Tot slot participeert de PVGE in organisaties die de (pensioen)belangen van alle gepensioneerden in Nederland behartigen en regelt een goede en betaalbare zorgverzekering voor haar leden. Maar ook op lokaal politiek en sociaal niveau zijn de afdelingen van de PVGE en haar leden actief. De PVGE maakt zich sterk voor de oprichting van en deelname aan Seniorenraden, Wmo-raden, dorps- en wijkraden, om zo mede invloed te kunnen uitoefenen op beleid en strategieën, die het welzijn, de onafhankelijkheid en zelfredzaamheid van senioren bevorderen. Naast de PVGE is er ook een Federatie van Philips Verenigingen van Gepensioneerden (FPVG). De PVGE werkt in deze federatie samen met 27 andere verenigingen van Philips gepensioneerden. Deze leden zullen ongetwijfeld op hun eigen wijze ook bijdragen leveren aan de samenleving als geheel. Aangezien deze Federatie niet vertegenwoordigd is in de VBOB zijn activiteiten van de Federatie niet betrokken bij dit onderzoek.

2.1.7 PCOB

PCOB (Protestants Christelijke Ouderen Bond) is een landelijke organisatie, die de belangen van de leden behartigt op veel terreinen, o.a. gezondheidszorg, pensioenen en mobiliteit. PCOB-regio Noord-Brabant telt 26 lokale afdelingen. Een lokale afdeling organiseert bijeenkomsten voor haar leden op velerlei gebieden. Naast informatieve vergaderingen, o.a. op de gebieden die al genoemd zijn, worden ook zaken georganiseerd, die voor ontspanning zorgen. Bijeenkomsten op gemeentelijk niveau zijn een moment waar leden elkaar kunnen ontmoeten. Voor de PCOB zijn de afdelingen het cement van de organisatie.

Samenwerking met andere seniorenorganisaties is op elk niveau erg belangrijk. De regelgeving van de overheid verandert steeds en daarom moeten de vertegenwoordigers van de seniorenbonden bijgeschoold worden. De PCOB ziet het VBOB als een organisatie die ook de leden van de PCOB op de hoogte kan brengen van de veranderingen die op veel gebieden plaatsvinden. PCOB-leden maken dankbaar gebruik van informatiebijeenkomsten, die het VBOB op veel plaatsen in Noord-Brabant organiseert.

De PCOB richt zich op politieke en maatschappelijke belangenbehartiging op lokaal, provinciaal en landelijk niveau. Daarbij vindt de PCOB het essentieel dat senioren een volwaardige plaats in de samenleving hebben én houden. Participatie is hierbij een sleutelbegrip. Waar nodig, speelt de PCOB een activerende en stimulerende rol voor individuele (en groepen) senioren. Het handelen en denken binnen de vereniging wordt bepaald door de christelijke waarden als naastenliefde, rechtvaardige verhoudingen en vrede. Leden spreken elkaar aan op de PCOB-waarden en vinden dat ook waardevol.

2.1.8 PSOB

PSOB (Stichting Platform Surinaamse Ouderenorganisatie Noord-Brabant) is een verband van een vijftal Surinaamse seniorenorganisaties. Deze organisaties spelen een rol bij het tegengaan van vereenzaming van Surinaamse senioren. Deze en andere ervaringen worden in PSOB-verband uitgewisseld, wat leidt tot versterking van de dienstverlening naar de doelgroepen. De PSOB ziet het als haar plicht om ervoor te zorgen dat optimaal gebruik kan worden gemaakt van voorzieningen voor senioren op het gebied van zorg, wonen en samenleven, voorzieningen die mogelijk niet bekend zijn bij iedereen van de doelgroep.

De PSOB behartigt de belangen van alle Surinaamse senioren in het VBOB en fungeert als intermediair voor, en vertegenwoordiger van de bij het PSOB aangesloten organisaties. Als Platform wil het PSOB de inbreng van Surinaamse senioren zichtbaar en hoorbaar maken. Waar mogelijk zoekt het PSOB naar samenwerkingsverbanden op het gebied van wonen, zorg en welzijn in Noord-Brabant. Het PSOB heeft zich onder meer sterk gemaakt voor de realisatie van een woon-

zorgcomplex met ontmoetingsruimte voor Surinaamse senioren. Jaarlijks organiseert het PSOB een themadag voor betrokkenen bij de aangesloten organisaties en andere belangstellenden (van andere seniorenorganisaties). Vaak staat een thema op het gebied van wonen, zorg en welzijn centraal, maar er is ook zeker behoefte aan specifieke thema's zoals de remigratiewet of haken en ogen aan remigratie naar Suriname.

2.2 Organisaties die zijn betrokken bij dit onderzoek

De bovengenoemde organisaties van senioren zijn alle vertegenwoordigd in het VBOB. De gezamenlijke organisaties vertegenwoordigen een aanzienlijk deel van de senioren in de provincie. Het precieze aandeel is niet aan te geven aangezien het lidmaatschap in het algemeen openstaat voor mensen vanaf 50 jaar. De leeftijdsopbouw van de organisaties is niet vergeleken met de leeftijdsopbouw van de bevolking van Noord-Brabant als geheel.

Niet alle senioren zijn lid van genoemde organisaties. Een aantal senioren is echter wel lid van een seniorenorganisatie – maar deze zijn formeel niet vertegenwoordigd in het VBOB. Dat betreft, voor zover bekend, met name de Federatie PVG (officieel: Federatie van Philips Gepensioneerden). Deze organisatie, met banden met de eerder genoemde PVGE, heeft verenigingen in o.a. 7 Brabantse steden. Het betreft veelal de wat grotere steden – buiten de steden in het Zuidoosten van de provincie.

Bij de samenstelling van de onderzoeksgroep heeft een aantal overwegingen een rol gespeeld. De belangrijkste is geweest dat het onzinnig en ondoenlijk zou zijn om alle afdelingen van alle organisaties te onderzoeken. Als gevolg daarvan is gekozen voor een selectie van gemeenten. De eerste gemeente daarbij is de Gemeente Veldhoven omdat in 2012 een onderzoek is gedaan naar het maatschappelijk rendement van seniorenorganisaties in deze gemeente. De uitkomsten daarvan zijn te gebruiken bij dit onderzoek. Vervolgens is gekeken naar een drietal andere gemeenten. Daarbij is gelet op de geografische spreiding en op de spreiding wat bevolkingsdichtheid betreft.

Beschikbaarheid c.q. bereidheid om mee te werken vormde een aanvullend argument om gemeenten te kiezen. In bijlage A zijn alle namen weergegeven van de personen, met wie een gesprek is gevoerd. Uit die lijst blijkt ook vanuit welke organisatie de betreffende personen aan het onderzoek hebben meegedaan. Het onderzoek is uitgevoerd in de volgende vier gemeenten - waarbij per gemeente is aangegeven hoeveel organisaties zijn bezocht:

Gemeente Loon op Zand:	3 KBO-afdelingen
Gemeente Oosterhout:	1 ANBO-afdeling, 5 KBO-afdelingen, 1 PCOB-afdeling
Gemeente Sint Anthonis:	7 KBO-afdelingen
Gemeente Veldhoven:	5 KBO-afdelingen, 1 PVGE-afdeling

Om een beeld te krijgen van de provincie als geheel is een vermenigvuldiging nodig van uitkomsten die komen uit de eerder genoemde gesprekken. Om daarbij een goede factor toe te passen en ook om inzicht te hebben in het werk van de seniorenorganisaties die niet in de genoemde gemeenten zijn vertegenwoordigd, zijn aanvullend gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van de organisaties die in het VBOB zijn vertegenwoordigd. Zie ook daarvoor bijlage A.

Waarde en geld

Kun je alles in geld uitdrukken? Ja. Aan alles is een prijs te koppelen - los van de vraag of een prijs iets wezenlijks zegt over de drager van die prijs. Maar met de prijs is, in het 'normale' Westerse leven, alleen een ruilwaarde benoemd. De bakker zet '€ 2,45' op een heel volkoren brood. Voor dat geld acht de bakker zijn werk onder bepaalde omstandigheden voldoende betaald en ruilt hij zijn arbeid en grondstoffen voor de gevulde maag van de klant. Mits ze het eens worden over die prijs! Zo niet, dan gaat de ruil niet door. Dan is de ruilwaarde voor de bakker hoger dan voor de klant - en blijft het brood liggen. Vindt iedereen die prijs te hoog, dan kan de bakker binnenkort zijn zaak sluiten. De ruilwaarde komt dan niet overeen met de waarde die klanten er aan toekennen. De oplossing kan zijn dat de bakker de prijs verlaagt - of dat de klant geen andere winkel met goedkoper brood vindt en dan toch maar die prijs betaalt. Ook andere zaken zijn in geld uit te drukken - al is de informatieve waarde daarvan soms klein. Wat zegt het dat een goede opvoeding meer dan 100.000 Euro waard zou zijn? Of dat de mooie winstpartij bij schaken wel 1.000 Euro waard is - ook al weet je dat niemand dat bedrag zal betalen? Dat een cantate van Bach onbetaalbaar is?

In dit onderzoek berekenen we de geldwaarde, door te kijken wat de *ruilwaarde* is, die de samenleving hanteert voor bepaalde soorten werk. We doen wat we gebruikelijk vinden. En we drukken het uit in geld, zodat we appels met peren kunnen vergelijken. Toch blijven het appels en peren.

We hebben, buiten de ruil, meer manieren om waarde aan elkaar over te dragen. We kennen naast de ruil ook de *herverdeling*. Dat doet de overheid met de belastingdienst, met de kinderbijslag, de zorgtoeslag, de AOW-premie en -uitkering, maar ook via subsidies. Veel zaken worden via herverdeling geregeld om zo allerlei spanningen beheersbaar te houden of nieuwe ontwikkelingen te steunen.

Tot slot kennen we de *gift*: we dragen bij aan het werk van Amnesty International door geld te storten, maar ook door tijd beschikbaar te stellen door met een collectebus te lopen. In dit kader kan ook de opvoeding van een kind gezien worden als een gift. En het geldt voor de deelname aan een sociaal netwerk: mensen ontvangen van iemand een visitekaartje en zijn daarna bereid op enig moment iemand naar de nu enigszins bekende persoon uit het netwerk te verwijzen - in de hoop dat dit wederzijds zal plaatsvinden. Het geldt voor het sneeuwvrij maken van een trottoir zodat de oude buurman niet uitglijdt. De - bijna steeds onuitgesproken - verwachting is dat wanneer degene die nu de sneeuw ruimt oud is, een jonger iemand voor de dan oude persoon het trottoir schoonmaakt. Een vorm van *gift*, wellicht beter te benoemen als '*wederkerigheid*' of '*reciprociteit*'.

Elke samenleving, waar ook ter wereld, heeft een eigen mix van de drie genoemde principes. Die mix veranderen is werken aan een culturele verandering - dat gaat niet in een oogwenk.

Al deze activiteiten zijn van grote waarde. Toch hebben ze niet allemaal een prijs in het dagelijkse leven. Soms echter kan het van belang zijn om de verschillende activiteiten eens met elkaar te vergelijken - niet om te zeggen dat ze gelijk zijn, maar om ze 'op hun plaats te zetten', om te kunnen reflecteren over de waarde ervan.

Dat is gedaan in dit onderzoek door te kijken naar de *maatschappelijke ruilwaarde* die verbonden is aan het vrijwilligerswerk van de onderzochte seniorenorganisaties.

Naar aanleiding van: prof. dr. H.J. Tieleman: *Tussen legitimatie en utopie. Over de rol van geloof en levensbeschouwing in de economie.* Stichting Maatschappij en Onderneming, Den Haag, 1993.

3. Maatschappelijk rendement – waar gaat het om?

Vrijwilligerswerk heeft een goede naam in Nederland. Koninklijke onderscheidingen worden nauwelijks toegekend omdat mensen een beroep heel lang en trouw hebben uitgeoefend, maar omdat zij naast een eventueel betaalde baan op verschillende gebieden als vrijwilliger een steentje hebben bijgedragen. En als er een knelpunt is in een gemeenschap, in een gemeente of in het land, dan roept menig politicus dat vrijwilligers een grote rol kunnen spelen. In tijden van krimpende budgetten lijken de vrijwilligers nog belangrijker. Soms lijkt het alsof vrijwilligers de EHBO-staf zijn rond maatschappelijke vragen. En waarom ook niet? Als er nood is, als er acuut op een situatie ingesprongen moet worden, dan heeft het geen zin eerst een sollicitatieprocedure op te zetten of een wet aan te nemen. Directe en adequate actie komt vaak voort uit betrokkenheid en deskundigheid die op het goede moment beschikbaar zijn en worden ingezet.

Een positief imago van vrijwilligerswerk betekent niet dat automatisch al het vrijwilligerswerk ook 'goed werk' is. Vrijwillig onzinnige dingen doen maakt het geheel niet zinnig. Op een inefficiënte manier vrijwilligerswerk uitvoeren is wellicht te billijken, het is tegelijk ook een uitdaging om zaken slimmer te doen. Ook vrijwillige inzet van mensen heeft er recht op effectief én efficiënt te zijn. Het voorgaande betekent dat het van belang is ook vrijwilligerswerk kritisch te bekijken. Doen vrijwilligers de goede dingen? En doen zij dat op een goede manier? Met name organisaties die al hun werk uitvoeren via een mix van professionele en vrijwillige krachten zullen bedrijfsmatige overwegingen hebben rond het werk van professionals. Hun werk moet verantwoord worden naar subsidiegevers of investeerders, want in de jaarrekening komen cijfers tevoorschijn die duidelijk moeten maken hoe goed de organisatie het werk heeft gedaan.

Voor het vrijwilligerswerk is de jaarlijkse accountantscontrole niet gebruikelijk, laat staan dat al het vrijwilligerswerk ook feitelijk in beeld wordt gebracht. Toch kunnen daarvoor goede redenen bestaan. Zo heeft eerder onderzoek van Oikos naar het maatschappelijk rendement van vrijwilligersorganisaties duidelijk gemaakt dat de vrijwilligers het doorgaans zeer waarderen nu eens duidelijk te hebben wat hun bijdrage aan de samenleving is. Meten als een vorm van waardering, zeker in relatie tot betaald werk. Zichtbaarheid heeft het zelfvertrouwen van vrijwilligers gevoed.

Eenvoudiger wordt het hiermee echter niet direct. Dat blijkt ook uit een aantal relatief recente artikelen waarin auteurs ingaan op de uitdagingen om allerlei vormen van sociaal werk te kwantificeren.⁷ Daarbij kijken met name Handy en Mook naar verschillende manieren om kosten-baten-analyses te maken van vrijwilligerswerk. Zij benaderen de vraag vanuit een individueel perspectief ('Wat zijn de motieven voor de vrijwilligers?') en vanuit een organisatieperspectief. Bij de laatste benadering hoort de vraag of een organisatie kritisch kan staan tegenover vrijwilligers omdat deze immers van goede wil zijn? De discussie hierover maakt duidelijk dat vrijwilligers voor een organisatie wel degelijk een managementvraag inhouden. Om vrijwilligers te betrekken bij werk is tijd – en vaak ook geld – van de organisatie nodig. Soms gaat het om begeleiding door een betaalde kracht, soms over het inpassen van personen binnen een team of het invlechten van personen met specifieke vaardigheden in de organisatie. Daar is tijd en geld mee gemoeid. Dat gegeven alleen is al een argument om kritisch te kijken naar de inzet van vrijwilligers.

Cnaan en Kang bieden meer een overzicht van technieken om sociaal werk te kwantificeren. De gebruikelijke manier voor organisaties om dit soort werk in beeld te brengen, is door verhalen te vertellen. Een werkloze is aan werk geholpen, een dakloze heeft opvang en begeleiding gekregen en heeft daardoor het leven weer op de rit gekregen, de voedselbank heeft een grote groep van mensen kunnen voorzien van voedsel – en meer van dit soort verhalen. De verhalen doen een beroep op de lezer vanwege de 'human interest'. In extreme vorm vindt dit plaats in geldwervingscampagnes voor goede doelen. Er zijn echter meer manieren om met behulp van onderzoek het belang van vrijwilligerswerk duidelijk te maken. Om er enkele te noemen:

⁷ De bedoelde artikelen zijn opgenomen in de literatuurlijst (bijlage B, onderdeel III).

- a. Bereidheid om te betalen. Hierbij brengen onderzoekers in beeld wat mensen bereid zijn om (extra) te betalen om bepaald werk te doen (bijvoorbeeld in een bepaald bestuur zitten, bij een bepaalde organisatie stage lopen), van een dienst te genieten (bijvoorbeeld een verre reis maken om naar een bijzondere dierentuin te gaan, een bepaald aantal uren in de rij staan voor een concert van Bruce Springsteen). Ook al gaat het er niet steeds om dat mensen geld moeten uitgeven, de tijd en moeite hebben een prijs die in beeld te brengen is.
- b. Vervangende waarde. Hierbij maken onderzoekers duidelijk welke hoeveelheid geld nodig is om bepaald werk, nu uitgevoerd door vrijwilligers, door professionals te laten uitvoeren. Daarmee wordt dat werk in feite even opgenomen in het betaalde circuit zodat duidelijk is wat de waarde in geld-termen van dat werk is.
- c. Alternatieve bestedingen. Hierbij wordt berekend wat mensen aan extra kosten kwijt zouden zijn als het aanbod van vrijwilligerswerk niet gerealiseerd zou zijn. Als er geen mantelzorg zou zijn, wat zou een familie dan moeten uitgeven aan professionele zorg om hetzelfde effect voor de verzorgde persoon te genereren? Of wat zou een familie aan liters water in een supermarkt moeten kopen (tegen welke prijs) als het kraanwater alleen geschikt is voor laagwaardig gebruik en niet voor drinkwater? Uiteraard kan dat gekoppeld worden aan de lagere prijs voor de watervoorziening, de waterzuivering, enz.

Maatschappelijk rendement van 0,00 Euro?

Bij de berekening van het maatschappelijk rendement van bestuurswerk geldt bijna steeds dat is gerekend met een rendement van 0%. De reden: in de tarieven van de Thuiszorg is overhead – waaronder bestuurswerk valt – verdisconteerd in de tarieven voor het uitvoerende werk. Het komt er veelal op neer dat van die tarieven circa 20% ten goede komt aan de organisatie zelf. De uitvoerder krijg daardoor minder dan het tarief waarmee gerekend is.

Logisch – maar ook terecht? Het is wel terecht als daaruit niet de conclusie volgt dat overhead zinloos is. In tegendeel. Het is buitengewoon nuttig dat ANBO algemene belangenbehartiging in Den Haag hoog in het vaandel heeft staan. En dat BOOG kijkt op welke manier allochtone senioren ondersteund kunnen worden rond hun specifieke behoeften en karakteristieken. En het is buitengewoon zinnig dat KBO-Brabant ook een gesprekspartner is van het provinciebestuur als die bespreekt hoe de leefbaarheid van het platteland gediend kan worden. De positie van senioren is van belang – dat brengt een seniorenorganisatie dan te berde, bijvoorbeeld als het College van B&W spreekt over de AWBZ of de Wmo. Al dat werk heeft verschillende karakteristieken, afhankelijk van de waarnemer. De één spreekt van belangenbehartiging, de ander van lobby, een derde van overleg en weer een ander van beleidsbeïnvloeding. Allemaal zeer van belang – en toe te juichen dat het plaatsvindt. Met applaus voor het werk wordt het maatschappelijk rendement in de toegepaste berekeningen gehandhaafd op 0,00 Euro. Het is zinvol, het telt mee – maar niet in de sommetjes waarop dit onderzoek is gebaseerd.

- d. Gerealiseerde besparingen bij succesvol werk. Hierbij gaat het er om dat bepaalde kosten niet gemaakt hoeven te worden als bijvoorbeeld vrijwilligers aan de slag zijn geweest. Te denken is aan begeleiders van jongens die kort in de gevangenis zijn geweest. Als (statistisch) kan worden aangetoond dat begeleide jongens aanzienlijk minder vaak recidief gedrag vertonen dan niet

begeleide jongens, dan mag het verschil worden toegerekend aan het werk van de begeleider. Ook is te denken aan extra geld dat een school krijgt als scholieren regelmatig op school zijn en hun diploma krijgen – ten opzichte van jongeren die verzuimen, geen diploma krijgen of tijdens schooluren schade aanrichten. En wat te denken van de extra belastinginkomsten als de jongere nu wel die baan en carrière heeft die eerder onmogelijk leek?

De bepaling van het maatschappelijk rendement, zoals die door Oikos is ontwikkeld, komt sterk overeen met de berekening van de vervangende waarde (variant b). Het belangrijkste argument daarbij is geweest dat vrijwilligerswerk veelal wel met lippendienst wordt ondersteund, maar dat het daar meer dan eens bij blijft vanuit instanties, die dominant zijn in de ‘betaalde’ wereld. De heersende cultuur is dat harde Euro’s tellen en dat andere waarderingsvormen ‘soft’ zijn. Die houding leidt ertoe dat vrijwilligerswerk, evenals huishoudelijk werk, ondergewaardeerd wordt omdat het relatief onzichtbaar is en blijft. Tegelijk is duidelijk dat deze ‘schaduarbeid’ essentieel is voor het goed functioneren van een samenleving. Zonder huishoudelijk werk komen er geen boodschappen in huis, zonder vrijwilligerswerk is er geen burenhulp, noch zijn er deurcollectes voor Amnesty International of zijn er mensen die voetballertjes van het D-team naar hun wedstrijd drie dorpen verder brengen.

De door Oikos ontwikkelde methode om het maatschappelijk rendement te bepalen, brengt in beeld wat de vervangende waarde is van het werk dat vrijwilligers binnen organisaties verrichten. In bijlage C is beschreven hoe de methode technisch gezien in elkaar steekt. Belangrijk bij deze methodiek is dat alleen een maatschappelijk rendement wordt toegekend als er sprake is van concreet uitgevoerd werk. ‘Praten over het werk’ is weliswaar heel belangrijk, maar telt niet mee. Daarmee is voorkomen dat ingebouwde inefficiënties leiden tot een enorme stijging van de uitkomsten, voor zover gemeten in Euro’s. De vrijwilligers besteden zeker tijd aan vergaderingen – voor sommigen een prettige vorm van tijdsbesteding waarmee bovendien iets goeds tot stand komt. Vergaderwerk is daarmee niet negatief gekarakteriseerd – maar de hoeveelheid tijd die daaraan is besteed heeft geen invloed op de sommetjes. De gebruikte tariefstelling heeft de vergadertijd al verdisconteerd.

Vergadertijd en overhead zijn één van de zaken waarnaar vrijwilligersorganisaties goed kunnen kijken. Er zijn er echter meer. Als vrijwilliger bezig zijn is wellicht positief, maar hoeft niet te betekenen dat het werk van de betreffende vrijwilliger ook nodig is. Die vraag is essentieel voor organisaties omdat overbodigheid van werk uiteindelijk de organisaties ruïneert. Een regelmatige beoordeling van de prioriteiten binnen een vrijwilligersorganisatie is daar even hard nodig als binnen organisaties die uitsluitend met beroepskrachten werkzaam zijn. En ook daar zal niet elke verandering direct met gejuich begroet worden; niets menselijks is vrijwilligers vreemd, met name niet als het hun eigen werk en misschien zelfs een deel van de eigen identiteit betreft.

Schoenveters en Maatschappelijk Rendement

In de plaats Vermont (VS) constateerden enkele mensen dat een relatief groot aantal oudere mensen heupbreuken opliepen. Zou het mogelijk zijn dat aantal te verminderen? Een consultant werd er bij geroepen en deze onderzocht mogelijke oorzaken. De conclusie: veel oudere mensen struikelen over hun niet-vastgemaakte schoenveters. De therapie is dan helder: maak die schoenveters vast! Maar blijkbaar is het niet zo simpel aangezien veel mensen hun huis uit gingen zonder goed vastzittende veters. De oplossing was even eenvoudig, bijzonder als doeltreffend: alle caissières en vakkenvullers van supermarkten werden getraind om bij een oudere klant naar de schoenen te kijken met in het achterhoofd: zitten die veters vast of niet? Als er veters los zaten, dan was de noodzakelijke actie: aanbieden ze even vast te doen. Het resultaat bleef niet uit. Een aanzienlijke reductie van het aantal mensen dat met heupbreuken in het ziekenhuis terechtkwam. Het (financiële) rendement voor de supermarkten van deze inzet was niet positief: hun medewerkers en medewerksters besteedden steeds enige tijd aan niet-eigenlijk werk: veters strikken in plaats van vakken vullen. Dat beïnvloedde het rendement negatief, want nu moest er wellicht parttime een extra personeelslid aangetrokken worden.

Voor het maatschappelijk rendement lag dit anders. Het effect voor de veterdragers was zeer positief: niet in het ziekenhuis, geen pijn en ellende, gewoon elke dag naar de supermarkt kunnen en bovendien ook nog een praatje maken over van alles en nog wat. Het effect voor de verzekeraars was ook positief: zij hoeven geen artsen en ziekenhuizen te betalen noch hun premies te verhogen voor de verzekerden. Hun eigen rendement ging er op vooruit wat hun concurrentiepositie verbeterde. De samenleving als geheel gaat er wellicht ook op vooruit. Om dat te berekenen moet duidelijk zijn wat de kosten zijn voor de supermarkt en wat de opbrengsten zijn voor de verzekeraars. Het negatieve rendement voor de supermarkt en het positieve rendement van de verzekeraars is op te tellen.

Aan het totaal zou je moeten toevoegen wat mensen aan ellende bespaard is door het feit dat ze niet vallen, niet in het ziekenhuis hoeven te verblijven, enz. De sociale opbrengsten wegen zo waarschijnlijk op tegen de kosten van de supermarkt. De maatschappij als geheel wordt er beter van, ook al is dat voor de supermarkt een te magere beloning. De overheid maar ook de bewoners van de stad - samen vormen zij tot op zekere hoogte de overheid - zou kunnen overwegen een vergoeding te geven aan die supermarkt voor bewezen diensten.

Bron: P. van der Knaap *The 'outcome based' movement*,
Publiek Management, november 2001, blz. 30-32

Binnen het onderzoek naar het maatschappelijk rendement van seniorenorganisaties is ook de vraag van belang of het werk van de vrijwilligers wel goed uitgevoerd wordt. Zoals er verschillen tussen mensen zijn, zo zal er ook een verschil in kwaliteit van werk zijn. De vraag speelt in hoeverre er sprake is van een kwaliteitsstandaard voor bijvoorbeeld seniorenorganisaties? Zij doen vrijwilligerswerk – maar doen zij dat goed? Of goed genoeg? Een indirecte maat is wellicht te vinden in het feit dat mensen bepaald werk doen én dat mensen nog steeds gebruik maken van die diensten. Als de coördinator van fietstochten de zaak niet goed regelt en voorbereidt, dan is de kans groot dat deze persoon steeds minder deelnemers weet te werven voor de fietstochten. In die zin is

er bij veel activiteiten sprake van een min of meer vrije markt: mensen stemmen met hun voeten door te komen of door weg te blijven. Ook hier kan gewenning echter een grote rol spelen. In die zin is het voor besturen van seniorenorganisaties van belang kennis te nemen van het boekje 'Dan ga ik liever op vakantie'⁸ waarmee het eigen werk kritisch tegen het licht gehouden kan worden.

Bespiegelingen over het vrijwilligerswerk zijn van groot belang, juist ook om niet alleen vanuit traditie of sleur aan het werk te zijn. Essentieel is dat in beeld komt hoezeer de samenstelling van de mix 'betaalde arbeid – vrijwilligerswerk – huishoudelijke arbeid' of, in termen van de tekst naar aanleiding van Henk Tieleman (zie blz. 18), in de mix tussen 'ruil, herverdeling en reciprociteit' per land, per cultuur en wellicht per groep varieert. Een verandering daarin heeft betrekking op de culturele gewoonten binnen een (sub)groep. Die cultuur veranderen – dat gaat niet op een vrije middag met een eenvoudig uit te spreken wens. Daarvoor is meer nodig. Startpunt is in ieder geval dat ook besturen van vrijwilligersorganisaties zich bewust zijn van deze mix en van het belang van elk van die componenten daarin. De bepaling van het maatschappelijk rendement kan daarbij van grote hulp zijn.

⁸ Marije van der Meij, Peter Scholten *Dan ga ik liever op vakantie – over de zin en onzin van maatschappelijke interventies*. 139 blz. Lenthe Publishers, Amsterdam, 2013.

Cirkels van zorg en betrokkenheid

De burger staat centraal. Een bekende slogan, die in elke sector een eigen uitwerking moet krijgen. Zo ook in het seniorenwerk. Tijdens verschillende gesprekken is door onze gesprekspartners een beeld geschetst van de wijze waarop dat in één van de onderzochte gemeenten, nl. de Gemeente Veldhoven, plaatsvindt (volgens sommigen: meer zou moeten plaatsvinden). Het gaat daarbij om 'cirkels van zorg en betrokkenheid' die mensen omringen. De eerste cirkel omvat de eigen familie en wellicht vrienden. Mensen die elkaar goed kennen zorgen in veel gevallen voor elkaar; waarschijnlijk niet met alle vormen van zorg maar wel met de eerst noodzakelijke vorm. Vervolgens is er een cirkel van groepen waaraan mensen deelnemen. De seniorenorganisaties en de professionele instanties plaatsen het werk van de seniorenorganisaties met name in deze cirkel. Vrij direct toegankelijk, behoorlijk geënt op het principe van wederkerigheid zonder dat formele procedures nodig zijn. Het sociale netwerk van mensen speelt hierbij een dominante rol. Een tussenliggende cirkel is in Veldhoven het werk dat door SWOVE wordt verricht en/of gestimuleerd. Voorzieningen worden aangeboden die een algemeen en collectief karakter hebben. Een soort van ledenorganisatie zonder leden, maar met vrije toegang voor iedereen. De functies die hiermee gediend worden (ontmoeting, zelfredzaamheid, sociale activering, ondersteuning gezondheid) passen ten dele bij de werkzaamheden van de vrijwillige seniorenorganisaties – ten dele zijn zij een volgende stap in de zorgvoorziening voor – in dit geval – senioren in de samenleving. De laatste stap in dit proces is de beroepsmatige individuele zorg waarop mensen een beroep kunnen doen. Daarin bieden gecertificeerde personen kwalitatief gewaarborgde zorg en steun aan personen die tot deze zorg zijn toegelaten op basis van bestaande criteria. Het laat zich raden dat de zorgvoorziening in elke volgende cirkel een hoger prijskaartje heeft. Maatschappelijk gezien is er daarom een discussie gaande over de uitdaging de toestroom naar de beroepsmatige zorg zoveel mogelijk 'voor de poort' te selecteren op noodzaak. Meer praktisch: hoe langer mensen in de eerste cirkels verblijven, hoe minder het aan zorgkosten met zich meebrengt. In die zin verrichten de seniorenorganisaties preventieve arbeid – arbeid die mensen er zo lang mogelijk van weerhoudt gebruik te maken van voorzieningen op een ander beroepsmatig en financieel niveau.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk bieden we de gegevens zoals die zijn geregistreerd tijdens de interviews. Voor de gespreksdeelnemers, die als bron voor de verkregen informatie hebben gefungeerd, verwijzen we naar bijlage A van dit rapport. Aan de registraties voegen we de gegevens toe uit het onderzoek naar het maatschappelijk rendement van seniorenorganisaties in de Gemeente Veldhoven⁹. De gegevens samengevoegd bieden inzicht in de werkzaamheden van seniorenorganisaties in vier gemeenten. Daarbij zijn de resultaten ten dele per gemeente aangegeven; een uitsplitsing naar elk van de verschillende seniorenorganisaties is in het kader van dit onderzoek niet van belang.

De resultaten zijn gepresenteerd met een ogenschijnlijk grote precisie – tot op het uur en de Euro. De achtergrond is dat elke redenering is gebaseerd op primaire waarnemingen en registraties. Deze zijn in dit hoofdstuk gepresenteerd. Met deze gegevens als uitgangspunt zijn vervolgens enige berekeningen uitgevoerd. De ogenschijnlijke precisie is verdedigbaar omdat steeds is gewerkt met zekerheid ‘aan de onderkant’: de uitkomsten zijn steeds minimaal het gepresenteerde getal maar waarschijnlijk hoger. In het vervolg van dit rapport worden de gegevens afgerond – naar beneden. Zelfs de ogenschijnlijk precieze getallen zijn afrondingen. Dat verklaart waarom sommige getallen niet precies overeenkomen in de verschillende tabellen.

De gepresenteerde resultaten van de interviews en van de daaraan gekoppelde berekeningen zijn het uitgangspunt voor de vergroting van de uitkomsten naar de provincie Noord-Brabant als geheel. Daarover gaat hoofdstuk 5.

4.1 Inzet in uren

In het onderzoek is bepaald hoeveel uren elk van de vrijwilligers heeft gewerkt in 2012. ‘Gewerkt’ is daarbij ook te lezen als ‘actief de verantwoordelijkheid gedragen voor’ de betreffende activiteit. Het beeld is dan als volgt:

Tabel 4 – 1: Overzicht van bestede uren door vrijwilligers van seniorenorganisaties in de onderzochte gemeenten in Noord-Brabant

Gemeente	Inwoners per 1/1/2012 ¹⁰	% (A)	Leden van de seniorenorganisaties	Aantal uren seniorenorganisaties	% (B)	B : A in %
Loon op Zand	23.020	17	1.949	13.262	12	72
Oosterhout	54.250	41	3.135	17.862	17	41
Sint Anthonis	11.830	9	1.756	34.816	33	368
Veldhoven	43.785	33	3.995	40.383	38	115
Totaal	132.885	100	10.835	106.323	100	

Opvallend hierbij is dat de kleinste gemeente (wat inwonertal betreft) in de laatste kolom het hoogst scoort en de grootste gemeente het laagst. Daaruit is af te leiden dat in Sint Anthonis met zeven kerkdorpen gemiddeld per persoon binnen de onderzochte afdelingen vijf maal meer uren geregistreerd zijn dan in Loon op Zand en negen maal zo veel als in Oosterhout. De verschillen tussen Veldhoven en Oosterhout vallen ook op; beide gemeenten zijn immers behoorlijk bevolkt.

De geregistreerde uren zijn onderverdeeld in soorten activiteiten. Daarbij is gebruik gemaakt van de onderverdeling, zoals die eerder is gepresenteerd in het Veldhoven-onderzoek. De indeling is identiek, de verwoording van de categorie is enigszins aangepast. Voor een toelichting zie bijlage C.

⁹ De gegevens van de organisaties uit de Gemeente Veldhoven zijn afkomstig van het onderzoek in 2012. De geldwaarde van dit werk is omgerekend naar Euro's in 2013. Daarmee wijken de bedragen af van de uitkomsten uit het gepubliceerde onderzoek in Veldhoven.

¹⁰ Provincie Noord-Brabant *De ontwikkeling van de bevolking in Noord-Brabant, 2011-2030*, uit: 'De bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant, actualisering 2011' (vastgesteld jan. 2012)

Tabel 4 – 2: Overzicht van bestede uren door vrijwilligers van seniorenorganisaties in vier gemeenten in Noord-Brabant, verdeeld over verschillende soorten van activiteiten

Nr.	Soort activiteit	Loon op Zand	Oosterhout	Sint Anthonis	Veldhoven	Totaal uren	%
1	Sociaal-cultureel aanbod in binnenruimte	4.380	2.539	17.022	15.155	39.096	37
2	Sociaal-cultureel aanbod in buitenlucht	1.055	863	1.517	2.777	6.212	6
3	Werk gericht op planning en organisatie van reizen	497	2.475	432	2.064	5.468	5
4	Bestuurswerk	3.476	5.146	7.449	5.651	21.722	20
5	Directe uitingen van sociale zorg en betrokkenheid	1.366	1.710	4.858	7.419	15.353	14
6	Uitvoerend werk ten dienste van de organisatie	2.283	5.097	2.561	6.486	16.427	15
7	Restcategorie, zoals diverse muziekactiviteiten	206	36	973	833	2.048	2
	Totaal	13.263	17.866	34.812	40.385	106.326	100

Het patroon hier zal vaker te zien zijn: relatief veel tijd en energie is besteed aan de eerste soort van activiteiten, namelijk die waarbij vrijwilligers een sociaal-cultureel aanbod verzorgen of mogelijk maken in een binnenruimte. Het omvat meer dan een derde deel van de tijd die vrijwilligers besteden aan de activiteiten van de seniorenorganisaties. De activiteiten onder nr. 5 zijn specifiek gericht op de leden – het betreft niet het algemene aanbod maar de uitingen van betrokkenheid en zorg: bezoek bij jubilea of begrafenissen, hulp bij het invullen van formulieren, enz. Beide categorieën samen vragen de helft van de bestede tijd voor de onderzochte organisaties. De uren, besteed aan het bestuurswerk, omvatten 1/5 deel van de tijd. Samen met een deel van de activiteiten onder nr. 6 kan dit worden opgevat als de overhead van de organisatie.

4.2 Inzet, omgerekend in waarde van de arbeid

Uren, besteed aan al deze activiteiten, kunnen worden omgerekend naar een geldbedrag door te rekenen met tarieven uit de Thuiszorg¹¹. Voor al dit werk is deze berekening toegepast. In de volgende tabel is dit vergeleken met het aantal bestede uren per gemeente.

Tabel 4 – 3: Overzicht van de vervangingswaarde van de bestede uren door vrijwilligers van seniorenorganisaties in vier gemeenten in Noord-Brabant

Gemeente	Uren	%	Berekende vervangingswaarde van de arbeid in € (2013)	%
Loon op Zand	13.262	12	491.598	13
Oosterhout	17.862	17	676.445	18
Sint Anthonis	34.816	33	1.210.602	32
Veldhoven	40.383	38	1.438.303	38
Totaal	106.323	100	€ 3.816.948	100

In totaal is de geldwaarde van het werk van de onderzochte seniorenorganisaties ruim 3,8 miljoen Euro. De procentuele verdeling geeft een nagenoeg identiek beeld ten opzichte van de uren. Dat betekent dat in elk van de gemeenten gemiddeld een zelfde salarisschaal is toegepast. De verschillen zijn te klein om er een punt van onderzoek van te maken.

De volgende tabel geeft inzicht in de verdeling van de geldwaarde over de verschillende activiteiten per gemeente.

¹¹ Hierbij worden de tarieven van 2004 als uitgangspunt gebruikt om de onderlinge vergelijkbaarheid van onderzoeken mogelijk te maken – wel met een inflatiecorrectie.

Tabel 4 – 4: Overzicht van de vervangingswaarde van de bestede uren door vrijwilligers van seniorenorganisaties in vier gemeenten in Noord-Brabant, verdeeld over verschillende soorten van activiteiten

Nr.	Soort activiteit	Loon op Zand	Oosterhout	Sint Anthonis	Veldhoven	Totaal	In %
1	Sociaal-cultureel aanbod in binnenruimte	146.804	81.689	581.900	498.499	1.308.892	34
2	Sociaal-cultureel aanbod in buitenlucht	37.846	30.183	54.394	88.871	211.294	6
3	Werk gericht op planning en organisatie van reizen	22.296	114.910	17.859	95.914	250.979	7
4	Bestuurswerk	143.812	228.021	312.841	264.751	949.425	25
5	Directe uitingen van sociale zorg en betrokkenheid	60.196	57.264	130.754	278.886	527.100	14
6	Uitvoerend werk ten dienste van de organisatie	72.325	162.908	70.426	178.914	484.573	13
7	Restcategorie, zoals diverse muziekactiviteiten	8.318	1.470	42.428	32.473	84.689	2
	Totaal	€ 491.597	€ 676.445	€ 1.210.602	€ 1.438.308	€ 3.816.952	100

Als de laatste kolom van tabel 4 – 2 wordt vergeleken met de laatste kolom van tabel 4 – 4, dan blijkt dat het aandeel van rij 1 (sociaal-cultureel aanbod in een binnenruimte) iets lager is in de tweede tabel terwijl het aandeel van het bestuurswerk iets hoger uitvalt. Dit is een indicatie van het feit dat de tariefstelling voor het bestuurswerk blijkbaar iets hoger uitpakt dan voor het (begeleiden en uitvoeren van) het sociaal-cultureel werk.

4.3 Inzet, omgerekend in maatschappelijk rendement

Niet al het werk van de seniorenorganisaties heeft een maatschappelijk rendement binnen de definities die binnen dit onderzoek gelden. Daarmee blijft buiten de discussie dat mensen hun werk als zinvol, nuttig of onmisbaar kunnen zien. Een toerekening van enig maatschappelijk rendement komt voort uit de gedachte dat voor een bepaald soort werk buiten de vrijwilligersorganisatie een groep, initiatief, bedrijf of organisatie is aan te wijzen die dit werk tegen gangbare tarieven uitvoert. De berekening leidt tot de volgende uitkomsten.

Tabel 4 – 5: Overzicht van het berekende maatschappelijk rendement door vrijwilligers van seniorenorganisaties in de onderzochte gemeenten in Noord-Brabant

Gemeente	Aantal uren verantwoord door seniorenorganisaties	In %	Berekend maatschappelijk rendement in €	In %
Loon op Zand	13.262	12	297.250	13
Oosterhout	17.862	17	312.425	14
Sint Anthonis	34.816	33	737.487	33
Veldhoven	40.383	38	864.203	39
Totaal	106.323	100	€ 2.211.365	100

De bovenstaande gegevens zijn ook weer berekend voor de verschillende activiteiten. Dat geeft het volgende beeld.

Tabel 4 – 6: Overzicht van het berekende maatschappelijk rendement van seniorenorganisaties in vier gemeenten in Noord-Brabant, verdeeld over verschillende soorten van activiteiten

Nr.	Soort activiteit	Loon op Zand	Oosterhout	Sint Anthonis	Veldhoven	Totaal	In %
1	Sociaal-cultureel aanbod in binnenruimte	134.186	62.449	456.676	379.484	1.032.795	47
2	Sociaal-cultureel aanbod in buitenlucht	28.644	23.578	43.184	65.913	161.319	7
3	Werk gericht op planning en organisatie van reizen	20.206	113.456	13.551	72.611	219.824	10
4	Bestuurswerk	5.362	9.102	40.114	37.944	92.522	4
5	Directe uitingen van sociale zorg en betrokkenheid	55.601	47.457	112.549	231.904	447.511	20
6	Uitvoerend werk ten dienste van de organisatie	46.831	55.282	47.609	63.942	213.664	10
7	Restcategorie, zoals diverse muziekactiviteiten	6.420	1.103	23.804	12.407	43.734	2
	Totaal	€ 297.250	€ 312.427	€ 737.487	€ 864.205	€ 2.211.369	100

Als we hier opnieuw naar de laatste kolom kijken, dan blijkt dat het bestuurswerk hier zeer veel lager scoort. Hier is slechts maatschappelijk rendement toegekend als bestuurders een functie vervullen in een adviesgroep voor de burgerlijke of provinciale overheid of als zij concrete activiteiten organiseren.

Onderschatten

Op diverse plaatsen in de tekst is aangegeven op welke manier voorkomen is dat er sprake zou zijn van te hoge uitkomsten. Het heeft betrekking op omgaan met onzekere registraties, met manieren om af te ronden, met inschattingen van de mogelijkheid om het betreffende werk elders ook in de samenleving gedaan te krijgen. En het heeft te maken met de kennis van de informant over het werk dat werkelijk is uitgevoerd. De relevantie daarvan blijkt uit een registratie van het werk van belastinginvullers in één gemeente. De invullers van de betreffende afdelingen gaven aan dat zij met elkaar 309 mensen hadden geholpen met de formulieren. De benodigde tijd varieerde van 6 tot 7,5 uur per persoon. Bij de lage variant kostte dit in totaal 1.854 uur. De registratie via de gesprekken met de vertegenwoordigers van de afdelingen leverde op dat de invullers met elkaar 130 personen hadden ondersteund met de formulieren – ofwel 780 uur. Een onderschatting met minimaal 1.074 uur. Aan dit werk is steeds een tarief toegekend van 40,85 Euro per uur, het derde tarief uit de lijst. Aangezien er in de samenleving mensen ook vanuit hun professe dit werk doen is het werk voor 100% berekend voor het maatschappelijk rendement. Dat betekent dat in deze gemeente de waarde van het werk te laag is berekend met een bedrag van bijna 44.000 Euro. Hetzelfde effect geldt dan voor het maatschappelijk rendement en ook voor de Wmo (prestatieveld 3).

4.4 Inzet, omgerekend in uitgespaarde kosten voor de Wmo

Een deel van de activiteiten is te zien als een concretisering van een gemeentelijke taak om de Wmo (Wet maatschappelijke ondersteuning) uit te voeren – zie ook bijlage D. In de volgende tabel is aangegeven hoeveel van de geregistreerde activiteiten vallen binnen de Wmo-prestatievelden en wat daarvan de geldwaarde is.

Tabel 4 – 7: Activiteiten van de seniorenorganisaties in relatie tot de Wmo-prestatievelden

Prestatieveld Wmo	Aantal activiteiten	Geldwaarde van de activiteiten in €
1. Het bevorderen van de sociale samenhang en leefbaarheid	375	1.293.533
2. Preventieve voorzieningen voor problemen met opgroeien en problemen met opvoeden	0	
3. Het geven van informatie en advies	73	174.659
4. Ondersteunen mantelzorgers en vrijwilligers	0	
5. Bevorderen deelname aan het maatschappelijk verkeer van mensen met een beperking of een chronisch psychisch probleem of psychisch-sociaal probleem	8	39.295
6. Voorzieningen voor senioren, gehandicapten, chronische psychiatrische patiënten en mensen met psychische of psychologische problemen	0	
7. Maatschappelijke opvang	0	
8. Bieden openbare geestelijke gezondheidszorg	25	85.280
9. Bieden van ambulante verslavingszorg	0	
<i>Niet vallend binnen enig prestatieveld van de Wmo</i>	553	
Totaal	1.034	€ 1.592.767

Het bovenstaande kunnen we verdelen per gemeente en per Wmo-veld. Dat ziet er dan als volgt uit:

Tabel 4 – 8: Werk van seniorenorganisaties volgens Wmo-velden per gemeente in €

Gemeente	Wmo 1	Wmo 3	Wmo 5	Wmo 8	Totaal	In %
Loon op Zand	184.240	63.272		5.310	252.822	16
Oosterhout	102.172	13.598		13.247	129.017	8
St. Anthonis	529.739	46.234	37.966	1.185	615.124	39
Veldhoven	477.381	51.555	1.329	65.538	595.803	38
TOTAAL	€ 1.293.532	€ 174.659	€ 39.295	€ 85.280	€ 1.592.766	100

Hier blijkt dat het overgrote deel van het Wmo-relevante werk te vinden is in prestatieveld 1. Daarnaast is het bekende patroon weer zichtbaar – met een nog groter accent op het werk in de gemeente Sint Anthonis.

4.5 Inzet, verdeeld over de verschillende salarisschalen

Om na te gaan of de toedeling van tariefschalen verantwoord heeft plaatsgevonden is in de volgende tabel aangegeven op welke manier de werkzaamheden zijn ingeschaald in de tariefstructuur zoals die voor de berekeningen is toegepast.

Tabel 4 – 9: Verdeling van de werkzaamheden over de verschillende functieschalen van de Thuiszorg

Werksoort/functieschaal	Uurtarief 2013 (berekend)	Aantal
Alfahulp	€ 15,21	76
Huishoudelijke verzorging	€ 31,98	420
Verzorging	€ 40,85	390
Gespecialiseerde verzorging	€ 51,39	138
Verpleging	€ 70,55	10
HBO/WO in deze sector	€ 89,84	0
Totaal		1.034

Op grond hiervan is te verdedigen dat de toegepaste tarieven aan de lage kant zitten. Bijna de helft van de werkzaamheden is gecategoriseerd in de laagste twee schalen, bijna 90% in de laagste 3. De werkzaamheden zijn in het overgrote deel aan de onderkant van de loonpiramide ingeschaald.

4.6 Enige kengetallen die voortkomen uit het onderzoek in de vier gemeenten

In dit onderzoek is de nadruk gelegd op het onderzoek in de genoemde vier gemeenten. Daarvan getuigen de resultaten in bovenstaande tabellen. Het was en is uitdrukkelijk niet de bedoeling geweest om alle onderzochte afdelingen en groepen met elkaar te vergelijken. Dat dient niet de doelstelling van het onderzoek. Bovendien is het niet eenvoudig om afdelingen of organisaties met elkaar te vergelijken omdat de context waarin zij werken veelal sterk verschilt. Om een indicatie van de spreiding te krijgen, is in de volgende tabel een aantal indicatoren gegeven. Daarbij is de eerder onderzochte Seniorenraad uit de Gemeente Veldhoven buiten beschouwing gelaten

Tabel 4 – 10: Enige resultaten per onderzochte groep en per lid

Omschrijving	Gevonden waarde
Aantal onderzochte groepen in de vier gemeenten	23 groepen
Aantal leden (bandbreedte)	87 - 1.608 leden
Uren per lid per jaar besteed aan het werk (bandbreedte per onderzochte groep)	2,8 - 49,4 uur
Waarde geleverde arbeid (bandbreedte per onderzochte groep)	€ 25.800 - € 440.900
Idem per lid	€ 108 - € 1.654
Maatschappelijk rendement van de arbeid (bandbreedte per onderzochte groep)	€ 14.520 - € 316.300
Idem per lid	€ 67 - € 977
Waarde werk volgens Wmo (bandbreedte per onderzochte groep)	€ 9.030 - € 305.700
Idem per lid	€ 8 - € 698

Bovenstaande tabel geeft aan dat er rond verschillende indicatoren een groot verschil bestaat tussen de onderzochte groepen. Opvallend is – dat blijkt uit de onderliggende gegevens – dat organisaties die als geheel in de hoogste regionen verkeren rond enkele indicatoren, per individueel lid lang niet altijd hoog scoren. Hetzelfde betreft de onderkant van het spectrum: een organisatie die als geheel laag scoort kan per lid juist aanzienlijk scoren omdat de weinige leden die er zijn met elkaar een aanzienlijke hoeveelheid tijd en energie investeren om activiteiten tot stand te brengen.

4.7 Wat kost dat allemaal?

Om al dit werk mogelijk te maken is er ook behoefte aan geld – voor de koffie, de zaalhuur, de huur van de bus, voor het inhuren van een vakkracht die ‘Bewegen voor Ouderen’ verzorgt, voor reiskosten. En zeker ook voor het provinciaal of landelijk bureau van de eigen organisatie die daardoor in staat is de belangenbehartiging te organiseren of steun te bieden aan afdelingen. De eerste en grootste financiële bron bestaat uit de contributies van de leden. De hoogte varieert van 15 Euro tot 37,50 Euro. Per organisatie wordt een verschillend bedrag gebruikt c.q. afgedragen voor het werk van de overkoepelende organisatie (provinciaal of landelijk bureau). Lokaal is een bedrag tussen 4,50 Euro en 12 Euro per lid beschikbaar. Daarnaast ontvangen diverse afdelingen op de één of andere wijze steun van de lokale overheid. In de éne gemeente is dit een vast bedrag per lid, in de andere gaat het om de financiering van de huur van een accommodatie of om het betalen van een activiteit. Leden zelf dragen daarnaast vaak ook nog extra bij; dat is zeker het geval als het gaat om reizen. Een enkele keer wordt daartoe ook subsidie aangevraagd bij lokaal of regionaal bekende subsidiegevers (een bank, een stichting).

In de onderzochte vier gemeenten is afgerond 230.000 Euro aan contributies ontvangen naast 170.000 Euro aan gemeentelijke subsidies. Bij het berekende maatschappelijk rendement van ruim 2,2 miljoen Euro in de onderzochte gemeenten komt de gemeentelijke subsidie neer op 7,7%. De berekende uitgespaarde kosten op de Wmo-prestatievelden is ruim 1.592.000 Euro. Ten opzichte van de investering van de lokale gemeenten komt dit neer op 10,7%. Voor een dubbeltje op de eerste rang.

5. Resultaten voor de provincie Noord-Brabant

De resultaten uit het vorige hoofdstuk geven een beeld van de uitkomsten in de vier onderzochte gemeenten. Wat is daaruit af te leiden voor de resultaten voor de hele provincie Noord-Brabant? Daarover gaat het in dit hoofdstuk. Bij de onderzoeksopzet is gekozen voor een onderzoek in vier gemeenten, wetend dat op de resultaten een vermenigvuldigingsslag moet worden toegepast. Dat leidt tot een aantal overwegingen en uitdagingen. Die zijn hier weergegeven. Daarna volgt de opschaling per organisatie terwijl er ook aandacht is voor de seniorenorganisaties die zich (nagenoeg) niet lokaal hebben georganiseerd.

5.1 Overwegingen en uitdagingen bij de opschaling

De resultaten, zoals gepresenteerd in het vorige hoofdstuk, zijn in beeld gebracht door met vertegenwoordigers van de seniorenorganisaties te spreken in de vier onderzochte gemeenten. Op welke manier zijn die gegevens te gebruiken voor de opschaling naar de gehele provincie. Hierbij speelt een aantal onderzoekstechnische overwegingen. Zo geldt in de eerste plaats dat in de vier gemeenten geen organisatie is aangetroffen die is aangesloten bij PSOB en/of BOOG. Daarmee vallen deze organisaties in principe buiten het beeld – wat een verarming zou zijn. Om dat tegen te gaan zijn gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van beide organisaties. Daarover wordt verderop in dit hoofdstuk gerapporteerd. Daarnaast zijn van drie seniorenorganisaties precies één afdeling in de onderzoeksgroep betrokken. Uit andere bronnen is bekend hoeveel afdelingen elk van die organisaties verder heeft in de provincie. De meest simpele vorm van opschaling is om aan te nemen dat de onderzochte afdeling exact samenvalt met de gemiddelde afdeling van die organisatie. Die lijn is niet gevolgd omdat er een te grote toevaligheid zit in de keus voor de gemeenten als het gaat om deze relatief kleinere organisaties. Daarom is in gesprekken met regionale bestuurders de vraag besproken op welke manier zij de onderzochte groep representatief achten voor hun gehele provinciale organisatie. Dat heeft geleid tot een aantal overwegingen en gedachten, die uitgangspunt van redeneren zijn geworden. Steeds is heel voorzichtig opgeschaald. In de tekst is aangegeven hoe dat is uitgewerkt. Als algemeen principe geldt dat steeds een verminderde vermenigvuldiging is toegepast om opnieuw de kans op overschatten te reduceren.

Voor de KBO-afdelingen spelen nog andere vragen. Zij zijn breed verspreid in de provincie al is het lidmaatschap relatief hoog in de kleinere kernen. In de onderzoeksgroep zitten 20 KBO-afdelingen – waarvan er één in 2013 is opgeheven. Daarmee telt die afdeling overigens gewoon mee bij de berekeningen omdat het beeld is gezocht voor het jaar 2012. Hoe kunnen die uitkomsten vermenigvuldigd worden naar het geheel van KBO-Brabant? Er zijn verschillende manieren mogelijk. De eerste is om het gemiddelde van de verschillende afdelingen te bepalen, zowel wat ingezette uren, waarde van alle arbeid als het maatschappelijk rendement en de uitgespaarde Wmo-kosten betreft. Op deze manier is het startpunt van de redenering de activiteit van elke afdeling. Door zo te werken wordt er een gering verschil gemaakt tussen de grootte van elk van de afdelingen – of er nu resultaten zijn geboekt door 100 leden of door 200 leden – de resultaten tellen voor de afdeling als geheel, hoe groot de afdeling ook is en hoeveel inwoners er in het betreffende verzorgingsgebied ook wonen. De mogelijke fout is dat voorbij gegaan wordt aan effecten van een kleine gemeenschap in vergelijking tot een grote stad – en andersom. De verwachting is immers dat in een stad er veel meer alternatieve bestedingen van tijd en energie in georganiseerd verband zullen zijn dan in een klein dorp. In de kleine gemeenschap zal de vrijwillige inzet van mensen worden gerealiseerd via slechts enkele organisaties, die dan een relatief breed aanbod zullen doen. In de stad bieden de organisaties dan relatief minder activiteiten aan omdat de ‘concurrentie’ sterker is dan in dorpen; het aanbod is waarschijnlijk specifiek gericht.

Uit gegevens in hoofdstuk 4 blijkt dat de redenering tekort schiet. De afdelingen in Sint Anthonis zijn in een kleine gemeente aan het werk met 9% van het aantal inwoners van de vier gemeenten samen. De hoeveelheid uren die de leden in die gemeente besteedden binnen de KBO-afdelingen is relatief veel hoger – 33% ofwel 3,5 maal hoger dan het gemiddelde. Voor Loon op Zand, met ongeveer het dubbele aantal inwoners zijn bij elkaar een kleine 40% van de uren geregistreerd. Voor beide andere

gemeenten, Veldhoven en Oosterhout, is het beeld anders. De grootste gemeente wat inwonertal betreft heeft een score van het aantal uren, dat dicht in de buurt van Loon op Zand zit. Oosterhout scoort ruim onder het gemiddelde per inwoner; het is de gemeente met het hoogst aantal inwoners en per lid het laagst aantal uren dat is besteed aan het werk van de onderzochte organisaties. Voor de berekende waarde van de uren zowel als voor het maatschappelijk rendement als voor de uitgespaarde Wmo-kosten gelden min of meer gelijke redeneringen. De variatie in het aantal uren dat de organisaties hebben besteed, gaat sterk samen met variaties in de andere uitkomsten. Tegelijk geldt dat het aantal uren dat elke organisatie besteedt aan het werk grote verschillen vertoont. Dat blijkt uit het aantal uren per lid – dat varieert van bijna 3 uur tot ruim 49 uur.

Externe invloeden voor seniorenorganisaties

Seniorenorganisaties werken in een context; ze zijn verbonden met de lokale gemeenschap. Voor de éne groep geldt dat meer dan voor de ander. Geen enkele groep ontkomt er echter aan. Om een tweetal voorbeelden te noemen:

Tijdens één van de gesprekken werd duidelijk dat de lokale gemeenschap sterk beïnvloed is door het gewijzigde beleid van de Rooms-Katholieke kerk ter plaatse. Bij het overlijden van een dorpsgenoot trad vaak een groot deel van het dorp naar voren om betrokkenheid te uiten, ook bij bijeenkomsten in de kerk. De nieuwe geestelijke leiding (en de strengere inhoudelijke lijn) leidt er toe dat leken nauwelijks meer een functie mogen hebben bij de verschillende rituelen. De vrijwilligers voelen zich min of meer geschoffeed en keren de kerk grotendeels de rug toe. En vragen zich af wat er nu nog te doen is vanuit de seniorenorganisatie, die immers met de kerk verbonden is, al was het alleen maar omdat de kerk zo dominant is in het dorp. Het bestuur constateert met leedwezen dat steeds meer leden als wezen lijden aan het nieuwe starre beleid.

Van heel andere orde is een dorp waarbij vanuit de seniorenorganisatie gezien wordt dat steeds meer mantelzorg bij leeftijdsgenoten en familie terecht komt. Dat is op zich te doen – maar wat gebeurt er met die mensen die niet hecht verankerd zijn in een sociaal netwerk in het dorp? Enkele mensen, die lid zijn van verschillende organisaties en daarmee veel kennis van en kennissen in het dorp hebben spreken met elkaar over de mogelijkheden om in het dorp een zorgcoöperatie te beginnen. Want niemand mag buiten de boot vallen

5.2 Resultaten per seniorenorganisatie

De uitkomsten, zoals gepresenteerd in hoofdstuk 4, kunnen worden opgeschaald naar de provincie door te kijken naar de gemeenten. In Noord-Brabant zijn er op dit moment 67 gemeenten.

5.2.1 ANBO

Wat ANBO betreft is één afdeling opgenomen in de steekproef. Daarnaast is gesproken met vertegenwoordigers van ANBO-Noord Brabant. Zij hebben een onderscheid gemaakt naar twee verschillende soorten van werkzaamheden van de verschillende afdelingen. De eerste betreft de activiteiten van de afdeling, die veelal een lokaal karakter hebben. De tweede taak, waarop de afdelingen zich ook richten, betreft de belangenbehartiging. Die belangenbehartiging heeft primair een lokaal karakter maar voor een aantal zaken gaat het om regionale of provinciale zaken waarop de aandacht zich richt. Op grond van een voorzichtige inschatting van de karakteristiek van elk van die afdelingen is aangegeven hoe de verschillende afdelingen zich verhouden tot de afdeling uit de steekproef. Dat zou een vermenigvuldiging van de uitkomsten toestaan met een factor 16. Ook hier passen we voorzichtigheidshalve echter een lagere vermenigvuldigingsfactor toe – 90% van wat te verdedigen is. Dat zal ook gebeuren bij de andere organisaties. Hiermee rekening houdend leidt dit tot een volgend overzicht voor ANBO wat betreft de activiteiten.

Tabel 5 – 1: ANBO Noord Brabant

Omschrijving	Gemiddeld per lid	Totaal
Aantal afdelingen		22 afdelingen
Aantal leden		8.195 leden
Uren vrijwilligerswerk	5,3 uur	43.000 uren
Waarde van de arbeid rond activiteiten	€ 197	€ 1.614.000
Maatschappelijk rendement	€ 62	€ 508.000
Wmo-besparing	€ 15	€ 123.000

De belangenbehartiging is steeds een belangrijk aandachtspunt van ANBO geweest – en is dat nog steeds. Daaraan besteedt elk van de afdelingen aanzienlijke hoeveelheden tijd en energie. Bij de bepaling van het maatschappelijk rendement geldt dit echter als overhead. Daarmee is aan dat deel van het werk geen maatschappelijk rendement toegerekend, al is duidelijk dat van een effectieve belangenbehartiging een groot maatschappelijk effect te verwachten is. Die nuance komt in deze meetmethode niet naar voren. De vertegenwoordigers van ANBO gaven in het gesprek aan dat een effectieve belangenbehartiging slechts mogelijk is als leden zich daarmee bezighouden. Dat doen ANBO-leden met hart en ziel – nadat zij zich ook en wellicht primair hebben beziggehouden met de organisatie van activiteiten ter plaatse. De activiteiten en de belangenbehartiging hebben elkaar daarmee nodig. Wellicht strekt dit zich uit tot voorbij de grenzen van elk van de seniorenorganisaties.

5.2.2 BOOG

BOOG is de seniorenorganisatie die zich met name richt op belangenbehartiging voor de aangesloten leden. Dat manifesteert zich vooral in beïnvloeding van beleid rond de positie van migranten vanuit diverse landen. Met deze doelstelling is BOOG vooral gericht op de zogenaamde tweedelijns functie en komen zaken als sociaal-cultureel werk en Wmo slechts indirect in beeld. Signalering van situaties waarop beleidsmatig ingespeeld kan worden is meer de taak waarop BOOG zich richt. Als voorbeeld is te noemen dat BOOG onderzoek heeft laten doen naar specifieke eisen die gesteld moeten of kunnen worden aan woonvormen voor senioren als de woningbouwvereniging rekening houdt met culturele verschillen rond woonwensen. Het instrument 'Meting van het maatschappelijk rendement' is niet een adequaat instrument om facetten van het werk van BOOG goed in beeld te brengen. Daarom zijn voor BOOG ook geen uitkomsten geregistreerd.

5.2.3 KBO-Brabant.

KBO-Brabant is de grootste seniorenorganisatie in deze provincie. Het is de seniorenorganisatie 'van oudsher'. Dat blijkt vooral in de van ouds plattelandsgemeenten, waar relatief veel KBO-afdelingen te

vinden zijn. In totaal heeft KBO-Brabant¹² 132.341 leden, die organisatorisch zijn verdeeld over 307 afdelingen (medio 2013: 300 afdelingen). Zij zijn te vinden in 27 kringen verspreid over 67 burgerlijke gemeenten. In dit onderzoek zijn 20 KBO-afdelingen betrokken, variërend van 87 tot 1.506 leden.

Tabel 5 – 2: KBO-Brabant in de vier onderzochte gemeenten

Omschrijving	Gemiddeld per lid	Totaal
Aantal afdelingen		20 afdelingen
Aantal leden		8.140 leden
Uren vrijwilligerswerk	10,3 uur	84.000 uren
Idem per afdeling		4.200 uur
Waarde van de arbeid rond activiteiten	€ 361	€ 2.945.000
Idem per afdeling		€ 147.000
Maatschappelijk rendement	€ 219	€ 1.790.000
Idem per afdeling		€ 89.000
Wmo-besparing	€ 162	€ 1.318.000
Idem per afdeling		€ 65.900

De bovenstaande tabel is uitgangspunt voor de opschaling naar de gehele provincie. Daarbij bestaan er twee mogelijkheden, namelijk opschalen op basis van het aantal afdelingen en opschalen op basis van het aantal leden. Basis is echter de voorzichtige houding rond de opschaling. Vanuit die houding kiezen we voor de opschaling per afdeling. Deze komt lager uit dan opschaling per lid en deze doet recht aan het feit dat een lid alleen geen maatschappelijk rendement genereert noch Wmo-kosten uitpaart. Leden functioneren steeds binnen een afdeling, of die nu groot of klein is. Dat is de organisatorische eenheid die de activiteiten mogelijk maakt. Op grond van het bovenstaande komen we tot een vermenigvuldigingsfactor van 15,3. Om ook hier een voorzichtige benadering te kiezen is de toegepaste vermenigvuldigingsfactor gesteld op 14. De uitkomsten voor alle KBO-afdelingen zijn dan als volgt:

Tabel 5 – 3: KBO-Brabant als geheel, gebaseerd op berekeningen per afdeling

Omschrijving	Totaal
Aantal afdelingen	307 afdelingen
Aantal leden	132.401 leden
Uren vrijwilligerswerk	1.176.000 uur
Waarde van de arbeid rond activiteiten	€ 41.230.000
Maatschappelijk rendement	€ 25.060.000
Wmo-besparing	€ 18.452.000

5.2.4 PCOB

Evenals bij ANBO was voor PCOB slechts één afdeling opgenomen in de onderzochte gemeenten. Uit het gesprek met een vertegenwoordiger van PCOB – Noord Brabant is gebleken dat de onderzochte afdeling behoort tot de grote afdelingen met een meer dan gemiddeld niveau aan activiteiten. In Noord-Brabant zijn er in totaal 25 lokale PCOB-afdelingen. De gemaakte inschatting is dat de afdelingen gezamenlijk gemiddeld een activiteitsniveau hebben dat overeenkomt met 50 à 60% van de geregistreerde waarde in dit onderzoek. Dat leidt tot een vermenigvuldigingsfactor van 12,5 om de uitkomsten voor heel Noord Brabant te vinden – waarbij opnieuw aan de voorzichtige kant is gerekend. In tabelvorm zien de resultaten voor PCOB in Noord Brabant er dan als volgt uit:

Tabel 5 – 4: PCOB – Noord Brabant

Omschrijving	Totaal
Aantal afdelingen	25 afdelingen
Aantal leden	5.009 leden
Uren vrijwilligerswerk	60.300 uur
Waarde van de arbeid rond activiteiten	€ 2.371.000
Maatschappelijk rendement	€ 771.000
Wmo-besparing	€ 620.000

¹² Marielle Peters-Sips, Michel Zwarts *KBO-Brabant in cijfers*, 's-Hertogenbosch, december 2012, bijlage I Kengetallen, blz. 50 -60. De stand per eind december is hier als uitgangspunt genomen.

5.2.5 PSOB

De activiteiten van stichtingen en organisaties die bij PSOB zijn aangesloten vertonen, zoals bij alle seniorenorganisaties, een mix van belangenbehartiging en activiteiten. Deze activiteiten zijn primair gericht op de achterban maar staan principieel open voor iedereen die er aan wil deelnemen. De activiteiten vinden plaats via stichtingen, die bij PSOB zijn aangesloten. Dat betekent dat er geen sprake is van leden. Tijdens het onderzoek is gekeken naar de activiteiten van de diverse stichtingen, waarmee PSOB contact heeft. Dat leidt tot het volgende beeld:

Tabel 5 – 5: PSOB

Omschrijving	Totaal
Aantal stichtingen	4
Aantal leden	geen
Uren vrijwilligerswerk	11.000 uur
Waarde van de arbeid rond activiteiten	€ 379.000
Maatschappelijk rendement	€ 244.000
Wmo-besparing	€ 203.000

5.2.6 PVGE

Ook de PVGE was met één groep vertegenwoordigd in het uitgevoerde onderzoek. Op grond van het gesprek met een vertegenwoordiger van het PVGE-bestuur is duidelijk geworden dat de PVGE een sterke concentratie aan leden heeft – en daarmee aan afdelingen – rond voormalige of huidige Philips-vestigingen. Het lidmaatschap is niet beperkt tot gepensioneerden van Philips, maar de band is nog vrij sterk. Dat blijkt ook uit het feit dat er een Federatie van Philips gepensioneerden is, waarvan mensen lid zijn die in hun nabijheid niet een PVGE-afdeling hebben. Hoewel te verwachten is dat vanuit deze federatie ook een aantal uren vrijwilligerswerk wordt verricht, inclusief waarde van dat werk met maatschappelijk rendement en voorkomen Wmo-kosten, zijn hieraan geen getallen gekoppeld. We hebben er eenvoudig gezegd te weinig zicht op om cijfers op te nemen. De informatie over de afdelingen van de PVGE leiden er toe dat – opnieuw met een voorzichtigheidsmarge – de vermenigvuldigingsfactor 6 is. Dat leidt dan tot het volgende:

Tabel 5 – 6: PVGE

Omschrijving	Totaal
Aantal afdelingen	8 afdelingen
Aantal leden	10.500 leden
Uren vrijwilligerswerk	67.500 uur
Waarde van de arbeid rond activiteiten	€ 2.487.000
Maatschappelijk rendement	€ 1.641.000
Wmo-besparing	€ 1.270.000

5.3 Alle seniorenorganisaties gezamenlijk

De voorgaande samenvattingen per organisatie geven aan dat verschillende organisaties een eigen karakteristiek inbrengen in het Brabants landschap van seniorenorganisaties. BOOG richt zich uitsluitend op belangenbehartiging waar de andere organisaties dat combineren met informatieve en sociaal-culturele activiteiten. Het accent verschuift geleidelijk naar activiteiten – waarbij lokale KBO-afdelingen soms heel sterk, wellicht soms uitsluitend - gericht zijn op de lokale activiteiten waarbij de belangenbehartiging grotendeels of helemaal wordt overgelaten aan de organisatie op provinciaal niveau. ANBO, PCOB, PSOB en PVGE bieden een verschillende mix van deze twee soorten van inzet van de leden. Duidelijk is dat daarmee de bepaling van het maatschappelijk rendement niet het enige middel is om de kracht en bijdrage van elke organisatie in beeld te brengen. Het is één van de mogelijkheden – de mogelijkheid waarop dit onderzoek is gericht.

Alle organisaties bij elkaar levert dan het volgende beeld op:

Tabel 5 – 7: Alle seniorenorganisaties bij elkaar opgeteld rond diverse aspecten

Omschrijving	Totaal
Aantal (lokale) afdelingen en stichtingen	366
Aantal leden	156.100
Uren vrijwilligerswerk	1.357.800
Idem per lid	8,7 uur
Waarde van de arbeid rond activiteiten	€ 48.081.000
Idem per lid	€ 308
Maatschappelijk rendement	€ 28.224.000
Idem per lid	€ 180
Wmo-besparing	€ 20.668.000
Idem per lid	€ 132

5.4 Conclusie van dit onderzoek

Ruim 156.000 mensen zijn betrokken bij de activiteiten van de verschillende seniorenorganisaties die zijn onderzocht in de Provincie Noord-Brabant. Zij doen hun werk in veelal lokale verbanden – meer dan 350 organisaties. Daarin zetten de leden zich voor meer dan 1,35 miljoen uur in om zaken te organiseren, uit te voeren en belangen te behartigen van de leden. Als we rekenen met een werkweek van 36 uur en met 36 dagen per jaar verlof of bijzonder verlof en feestdagen (in totaal is dat aan de magere kant), dan kunnen we rekenen met 1.600 uur per jaar voor een volledige baan. Alle vrijwilligers samen werken dan voor ruim 840 full time banen. Elk van de onderzochte organisaties heeft daarbij een eigen karakteristiek. Waar de één meer is gericht op beleidsbeïnvloeding voor de positie en belangen van senioren in het algemeen of voor de specifieke achterban, daar richt de ander zich meer op de organisatie van lokale activiteiten waar met name de leden graag gebruik van maken. Als de tariefstructuur van de Thuiszorg, zoals die enige jaren heeft bestaan, wordt toegepast op de inzet van de vrijwilligers, dan betekent dit dat die vrijwilligers met elkaar werk verrichten dat minimaal 48 miljoen Euro waard is. Een deel van het werk van die vrijwilligers heeft een direct maatschappelijk rendement. De waarde van het werk, dat direct een maatschappelijk equivalent heeft, bedraagt voor deze organisaties ruim 28 miljoen Euro. Van dat werk valt een groot deel onder de aandachtsvelden van de Wet maatschappelijke ondersteuning, de Wmo. Voor de onderzochte groepen gaat het om ruim 20,5 miljoen Euro in de hele provincie. Deze opbrengsten staan tegenover een geldstroom van de leden van de organisaties en van subsidies van lokale en provinciale overheden alsook van stichtingen en fondsen. De geldbronnen zijn in dit onderzoek niet uitvoerig onderzocht, met name omdat de ondersteuning vanuit de overheden zeer divers is. Als de gegevens uit de vier onderzochte gemeenten model staan voor het totaal van de provincie, dan geldt dat voor elke Euro die de gemeenten investeren in het werk van de seniorenorganisaties er bijna 17 Euro elders uitgespaard wordt. Wat de Wmo betreft gaat het om 12 Euro uitgespaarde kosten per Euro die een gemeente in het seniorenwerk investeert.

Zorg en voorzorg: over preventie

Hoe is het effect van een preventieve maatregel te zien? Een lastige vraag. Andersom is de vraag eenvoudiger: mensen die niet konden voorkomen dat ze van een trap vielen, dat ze in hun vinger sneden, dat ze aangereden werden door een auto – dat valt goed waar te nemen. En als zo'n gebeurtenis plaatsvindt, dan treedt vaak iemand op. Een ambulance gaat rijden, een pleister wordt geplakt, een schadeformulier ingevuld. Een ongeluk dat heeft plaatsgevonden – daar zijn direct betrokkenen bij. Een ongeluk dat is voorkomen – daar hebben we geen weet van. Preventie verschijnt slechts in statistieken; preventie heeft geen symboolfiguur want we weten nooit zelf wanneer we 'het geluk' ervaren van een ongeluk dat niet plaatsvond. Preventieve zorg is daarom in vergelijking met curatieve zorg nauwelijks tastbaar: het heeft geen menselijk verhaal. Daarmee is het minder vatbaar voor emotionele en snelle reacties – van omstanders noch van beleidsmakers. Alleen een goede analyse, doordenking van een situatie biedt dan hulp. Prof. Johan P. Mackenbach geeft 22 voorbeelden van succesvolle preventieve acties in Nederland. Het biedt voorbeelden uit de zwangerschap en kinderleeftijd, arbeidsomstandigheden, ongeval letsel, leefwijzen en als laatste preventieve medische interventies. De primaire invalshoek is medisch van aard. De inleiding biedt enkele belangwekkende inzichten. Een citaat: "Deze successen raken echter gemakkelijk in de vergetelheid. Hoe completer het succes, des te gemakkelijker vergeten we welke gezondheidsgevaren ons vroeger bedreigden. Er zijn ook geen dankbare patiënten, want op individueel niveau weten we vrijwel nooit wie er precies gespaard is gebleven voor een ernstige ziekte of een voortijdige dood. Vandaar dat de opstellers van het overzicht van de successen van de twintigste eeuw spraken van 'silent victories', die steeds opnieuw onder de aandacht moeten worden gebracht, zodat we blijven beseffen hoe belangrijk preventie is."

De vraag is of de reikwijdte van deze gedachten alleen de medische kant van het leven betreffen. Waarom geldt het niet ook voor zorg en betrokkenheid? En daarmee voor seniorenorganisaties?

Naar aanleiding van: prof dr. Johan P. Mackenbach (eindred.)
Successen van preventie 1970 – 2010, Erasmus Publishing /Erasmus MC,
Afd. Maatschappelijke Gezondheidszorg, Rotterdam,
tweede, gewijzigde druk, 2011, 81 blz.

Bijlage A Gesprekspartners in het kader van het onderzoek

Tijdens het onderzoek is een groot aantal gesprekken gevoerd met personen binnen lokale of regionale afdelingen van seniorenorganisaties. Bijgaande lijst geeft weer wanneer we met wie gesproken hebben. De weergave is in de volgorde waarin de gesprekken hebben plaatsgevonden.

1. 8 april: KBO-Wanroij, de heer J.G.J.C. Remmen en de heer A.H.M. Derks
2. 8 april: KBO-Sint Anthonis, de heer P.C.M. van Sambeek en mevrouw G.A.M. Fransen-Gerrits
3. 9 april: KBO-Kaatsheuvel, de heer A.H. Honkoop en de heer H.J.P.M. Hommen
4. 11 april: KBO-Loon op Zand, de heer M.J.F.M. Eijkemans en de heer F.A.M. van Roosmalen
5. 11 april: KBO-De Moer, de heer A. M. van den Hoven, mevrouw A. A. van Gorkom-Paans, de heer J.A. Verstijnen en de heer C. Krijger.
6. 12 april: KBO-Dorst, de heer N.H. van den Wassenberg, mevrouw A. Brokx-van Gorp en de heer J.A.M. Kuijpers
7. 12 april: KBO-Oosterheide, de heer G.Th.G. Hendriks en de heer J.A.M. Kuijpers
8. 17 april: KBO-Oosterhout, mevrouw M.E.P. Marrée-Ekelschot en de heer J.H. Benneker
9. PCOB-Oosterhout, mevrouw E.L.P. Tekke-Hokke en mevrouw E. Spleet-Streefkerk
10. 19 april: BOOG, de heer M.L. Haddad
11. 19 april: PVGE, de heer W.A.T. Heemskerk
12. 25 april: KBO-Westerbeek, de heer L. Weeren en mevrouw C.A. Oldenkamp-Evers
13. 25 april: KBO-Landhorst, de heer P.J. Janssen, de heer A.M. Overvliet en de heer A.C. van Gils
14. 25 april: KBO-Oploo, mevrouw G.A.M. de Wit-de Groot en mevrouw M.C.H. Graat-van Hoof
15. 25 april: KBO-Ledeacker, de heer L.P.C. Blom, de heer I.G.W. Gerrits en de heer P.A.G. van Duijnhoven
16. 26 april: KBO-Oosteind, de heer J.J.M. de Blok en mevrouw M.C.E. van Dongen
17. 26 april: ANBO-Oosterhout, mevrouw M.A.C.C. van Diemen-Schellekens en de heer L. Paeper
18. 26 april: KBO-Den Hout, de heer P.A.J.M. van der Leijzen, de heer A.M.C. van Meel en de heer J.A.M. van Arendonk
19. 29 april: PSOB, mevrouw R.H.C. Colderidge
20. 29 april: SOT, heer H.W.D. Djadoenath
21. 29 april: PCOB-Brabant, de heer P. Delhaas
22. 29 april: KBO-Brabant, de heer W. Kop
23. 2 mei: ANBO-Noord Brabant, de heer E. Niehot en de heer W.P.M. van Dijk
24. 2 mei: KBO-Stevensbeek, de heer A.J.J. Beisiegel, mevrouw H.J.M. Pluk-Jacobs, de heer F.J. Flemmix, de heer A.J. Wijgerde en mevrouw P.W.M. Raaijmakers-Lamers

Daarnaast is gebruik gemaakt van de gegevens uit interviews, die in 2012 zijn gehouden rond het onderzoek naar het maatschappelijk rendement van seniorenorganisaties in de Gemeente Veldhoven.

Bijlage B Geraadpleegde bronnen en literatuur

I. Informatie over de verschillende gemeenten en seniorenorganisaties

De verschillende organisaties met wie gesprekken zijn gevoerd, hebben eigen materiaal beschikbaar gesteld. Dit is gebruikt om enige achtergrondkennis op te doen over het werk van de bezochte groep. Bijgaande lijst geeft daarvan een globaal beeld. Volledigheid is hier niet mogelijk noch nagestreefd.

- a. Connie van der Aalsvoort, Somja Nhass *Marokkaanse ouderen – een uitgestoken hand*, uitg. BOOG, Eindhoven, mei 2010, 19 blz.
- b. Hilda van der Plaats *In Holland staat mijn huis – specifieke woonvormen voor migranten senioren*, uitg. BOOG, Eindhoven, oktober 2011, 27 blz.
- c. Marielle Peters-Sips, Wilma Schover, Willie Vissers *Jaarverslag 2011 KBO-Brabant*, uitg. KBO-Brabant, 's-Hertogenbosch, 2012, 51 blz.
- d. BOOG *Jaarverslag 2011*, uitg. BOOG, Eindhoven, mei 2012, 7 blz.
- e. Informatie over de WMO:
http://www.adviesraadwmo.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=7&Itemid=11, geraadpleegd op 17 oktober 2012
- f. Website VBOB, geraadpleegd 15 maart 2013, <http://www.vbob.nl/>
- g. Provincie Noord-Brabant *De ontwikkeling van de bevolking in Noord-Brabant, 2011-2030*, uit: 'De bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant, actualisering 2011' (vastgesteld jan. 2012), 's-Hertogenbosch, januari 2012, 64 pag., geraadpleegd op 27 maart 2013 via <http://www.brabant.nl/dossiers/dossiers-op-thema/bouwen-en-wonen/feiten-en-cijfers-wonen/bevolkingsprognose-2011.aspx?rel=8113ABB7873349F1BD455CF8E0EF0A3A>
- h. Provincie Noord-Brabant *Uitvoeringsprogramma Leefbaarheid@Brabant 2012-2015*, november 2012, 23 blz.
- i. Marielle Peters-Sips, Michel Zwarts *KBO-Brabant in cijfers*, 's-Hertogenbosch, december 2012, bijlage I Kengetallen, blz. 50 -60.
- j. Mi Bosie *MI BOSIE in een notendop – een samenvatting van MI BOSIE activiteiten*, Eindhoven, april 2013, 18 blz.
- k. Platform Samenwerkende Ouderenorganisaties Brabant *Jaarverslag VBOB 2012*, 's-Hertogenbosch, maart 2013, 22 blz.
- l. KBO Stevensbeek *Jaarverslag 2012*, 3 blz.
- m. PVGE *Jaarverslag Verenigingsjaar 2012, deel 1: Activiteitenverslag 2012*, Eindhoven, 2013, 18 blz.
- n. PSOB en BOOG *Turkse, Marokkaanse en Surinaamse ouderen in Noord-Brabant – een inventarisatie*, uitg. BOOG, Eindhoven, 2013, 29 blz.
- o. Stichting Belangenbehartiging Surinaamse Ouderen in Breda *Nieuwsbrief voor 55-plussers*, uitg. maart 2013, 16 blz.
- p. KBO-Westerbeek *Jaarverslag 202 – 2013*, PowerPoint presentatie tijdens de jaarvergadering op 5 april 2013, 54 dia's.
- q. KBO-Sint Anthonis *Jaarverslag 2012*, Westerbeek, 2013, 13 blz.

II. Informatie vanuit Stichting Oikos over eerdere onderzoeken

De stichting Oikos heeft in het verleden een aantal onderzoeken gedaan naar het maatschappelijk rendement van verschillende organisaties. Dat heeft geleid tot de volgende publicaties waaruit voor dit rapport ook elementen zijn overgenomen:

- a. Jaap van der Sar, Tom Schoemaker *De Hofstad: een cadeautje aan de samenleving*, uitg. Stichting Oikos, Utrecht en Centraal Missionair Beraad, Apeldoorn, 2003. 31 blz.
- b. J. van der Sar, *Van Harte! Onderzoek naar het maatschappelijk rendement van de Protestantse Gemeente in Utrecht*, uitg. Stichting Oikos, Utrecht, 2004. 38 blz.

- c. Jaap van der Sar en Roos Visser, *Gratis en waardevol. Rol, positie en maatschappelijk rendement van migrantenkerken in Den Haag*, uitg. Stichting Oikos, Utrecht, 2006. 42 blz.
- d. Jaap van der Sar, Roos Lombo - Visser en Welmoet Boender *Moskeeën gewaardeerd. Een onderzoek naar het maatschappelijk rendement van moskeeën in Nederland*, uitg. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag, 2009, 69 blz.
- e. Drs. Roos Lombo-Visser, ir. Jaap van der Sar *Winst voor jongeren – het maatschappelijk rendement van Youth for Christ*, uitg. Stichting Oikos, Utrecht en Youth for Christ NL, Driebergen, 2009, 32 blz.
- f. Ir. J. van der Sar *IDO – niet voor niets. Een onderzoek naar het maatschappelijk rendement van IDO en daarbij betrokken stichtingen*, uitg. Stichting Oikos, Utrecht, 2009, 32 blz.
- g. Jaap van der Sar en Jacqueline van Rooijen *Gezien en gewaardeerd. Onderzoek naar het maatschappelijk rendement van zes ouderenorganisaties in Veldhoven*, uitg. Gemeente Veldhoven en Stichting Oikos, Veldhoven/Utrecht, 2012, 42 blz.
- h. Jaap van der Sar *De WMO-factor. Ouderenbonden in Veldhoven: hun WMO-gerelateerde werk*, uitg. Stichting Oikos, Utrecht, 2012, 6 blz.

III. Algemene informatie over SROI, over maatschappelijk rendement en over mogelijkheden en uitdagingen rond het meten van maatschappelijke effecten van interventies

- a. Prof. dr. H.J. Tieleman: *Tussen legitimatie en utopie. Over de rol van geloof en levensbeschouwing in de economie*. Uitg. Stichting Maatschappij en Onderneming, Den Haag, 1993, 75 blz.
- b. Robert D. Putnam *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*, uitg. Simon & Schuster Paperbacks, New York, 2000, 541 blz.
- c. P. van der Knaap *The 'outcome based' movement*, Publiek Management, november 2001, blz. 30-32.
- d. Roelof Hortulanus, Anja Magische, Luwen Meeuwesen *Sociaal isolement. Een studie over sociale contacten en sociaal isolement in Nederland*. Uitg. Elsevier Overheid, 's-Gravenhage, 2003, 381 blz.
- e. Peter Scholten *Maatschappelijk rendement gemeten. Social Return on Investment*. Uitg. SWP, 2003.
- f. Peter Scholten (red.), *Social return on investment - handleiding voor het meten van maatschappelijk rendement*. FM State of the Art, Uitg. Lenthe Publishers, 2005, 120 blz.
- g. Jochum Deuten *Praktijkboek maatschappelijk rendement, Deel 1: Methodes*. Uitg. SEV, Rotterdam, 2007, 70 blz. met CD-rom.
- h. Gert R. Rebergen, Peter Scholten *De gebruikswaarde van SROI, Caseboek*, Uitg. Rebergen, Zutphen, 118 blz.
- i. Jan Brouwers, Ester Prins, Menno Salverda *Social Return On Investment – A practical guide for the development cooperation sector*, Uitg. Context, international cooperation, Utrecht, 2010, 60 blz.
- j. Veroni Larsen, Lauri de Boer *Werken aan maatschappelijk rendement. Een handreiking voor opdrachtgevers van MKBA's in het sociale domein*. Uitg. Ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag, 2011, 72 blz.
- k. Prof dr. Johan P. Mackenbach (eindred.) *Successen van preventie 1970 – 2010*, Uitg. Erasmus Publishing /Erasmus MC, Afd. Maatschappelijke Gezondheidszorg, Rotterdam, tweede, gewijzigde druk, 2011, 81 blz.
- l. Ram A. Cnaan en Thomas C McLaughlin *Introduction to Special Section on Cost-Effectiveness and Valuation in Social Work*, Research on Social Work Practice 2011, 21: blz. 385 - 387.
- m. Ram A. Cnaan en Chulhee Kang *Toward Valuation in Social Work and Social Services*, Research on Social Work Practice 2011, 21: blz. 388 -396.
- n. Thomas Chalmers McLaughlin *Using Common Themes: Cost-Effectiveness of Permanent supported housing for People with Mental Illness*, Research on Social Work Practice 2011 21: blz. 404-411.

- o. Femida Handy en Laurie Mook *Volunteering and Volunteers: Benefit-Cost Analyses*, Research on Social Work Practice 2011, 21: blz. 412 - 420.
- p. Marije van der Meij, Peter Scholten *dan ga ik liever op vakantie ... Over de zin en onzin van maatschappelijke interventies*, Uitg. Lenthe Publishers, Amsterdam, 2013, 139 pag.
- q. Voor de berekening van de inflatiecorrectie: <http://nl.global-rates.com/economische-statistieken/inflatie/consumentenprijzen/cpi/nederland.aspx>, geraadpleegd 23 januari 2013

Bijlage C Bepalen van het maatschappelijk rendement – de methodiek

Bij de bepaling van het maatschappelijk rendement van een organisatie is steeds een aantal stappen gevolgd. Deze bijlage biedt een inzicht in deze stappen.

Gesprekken

Per deelnemende afdeling of organisatie is contact gezocht met de persoon die het best op de hoogte is van de uitgevoerde activiteiten in 2012. De drie 'hoofdstukken', die de onderzoekers in het gesprek met deze persoon aan de orde stelden, waren een algemene karakteristiek van de organisatie, financiële gegevens en alle activiteiten die in of vanuit de organisatie ontplooid zijn. Algemene informatie over de afdeling heeft vooral betrekking op de karakteristieken die de organisatie zelf van belang vindt en op het aantal leden en de ontwikkeling daarin, een algemene beschrijving van de organisatie, het aantal bestuursleden, de verhouding met de rest van de gemeenschap en met collega-organisaties in de buurt, enz.

Bij het financiële gedeelte werden inkomsten en uitgaven in beeld gebracht en toegelicht. Hierbij is vooral van belang voor welk gedeelte van de verrichte activiteiten de betreffende organisatie subsidie ontvangen heeft – en van wie dan wel. Hiermee wordt duidelijk hoeveel geld er door de overheid is geïnvesteerd in dit werk. De samenleving als geheel (d.w.z. andere bronnen dan de overheid) investeert er ook in: particuliere donaties, bijdragen in natura (tijd, faciliteiten), donaties van stichtingen, en wellicht nog andere bronnen.

Het derde onderdeel van de interviews bestond uit de inventarisatie van alle activiteiten. Dit onderdeel nam steeds veruit de meeste tijd in beslag. Bij elke activiteit is besproken hoeveel mensen er bij betrokken zijn, hoeveel uur die mensen gemiddeld per week aan de activiteit hebben besteed en gedurende hoeveel weken per jaar de activiteit heeft plaats gevonden. In het gesprek is ook gezocht naar een beeld van de zwaarte en verantwoordelijkheden die aan deze vrijwilligerstaak gekoppeld zijn. Later in het proces is deze informatie gekoppeld aan de inschaling van het werk en daarmee aan de tariefstelling.

Na afloop van elk gesprek maakte de onderzoeker een verslag en een activiteitenoverzicht en legde die ter correctie en aanvulling aan (één van) de gesprekspartner(s) voor. Na de controle op juistheid en volledigheid, zijn de verslagen weer terug gestuurd naar Oikos. Dit proces verliep bijna uitsluitend per e-mail. Eventueel herhaalde het beschreven proces zich, soms ondersteund door telefonisch contact.

Verwerking van de gegevens

De verzamelde informatie over de algemene karakteristiek en de financiële gegevens van de verschillende organisaties konden veelal zonder veel bewerking geanalyseerd worden. De kwantitatieve gegevens over de activiteiten vereisten een uitgebreidere bewerking om inzicht te kunnen geven in het maatschappelijk rendement.

Op grond van de verkregen gegevens is het mogelijk om te bepalen wat het totaal aantal uren is dat per jaar in een activiteit wordt geïnvesteerd. Vervolgens zijn deze uren gekoppeld aan het tarief van de Thuiszorg. Deze werkwijze is gekozen omdat daarmee én een werksoort is gekozen die veel overeenkomsten vertoont met het onderzochte werk én omdat de inschaling relatief laag is, vergeleken met andere sectoren én omdat de vergelijkbaarheid tussen verschillende onderzoeken van Oikos wordt versterkt. Voor deze sector bestond, toen deze methodiek van bepaling van het maatschappelijk rendement voor het eerst is toegepast, een tariefstelling die was vastgesteld door het College Tariefstelling Gezondheidszorg (CTG). In de volgende tabel staan de uurtarieven die het CTG voor het jaar 2003 hanteerde. Deze tarieven zijn omgerekend tot tarieven in 2013, waarbij gebruik is gemaakt van gegevens die voortkomen uit de CPI (Consumenten Prijs Index)¹³. Deze

¹³ Berekend op basis van <http://nl.global-rates.com/economische-statistieken/inflatie/consumentenprijzen/cpi/nederland.aspx>, geraadpleegd op 23 januari 2013

aanpassing bedraagt voor 2013 19,78%. In de laatste kolom is weergegeven wat het tarief is in prijzen van 2013. Met die bedragen is gerekend tijdens dit onderzoek.

Tabel C – 1: Tarieven volgens het CTG¹⁴

Nr.	Werksoort	Tarief 2003	Tarief 2013 (berekend)
1	Alpha-hulp	€ 12,70	€ 15,21
2	Huishoudelijke verzorging	€ 26,70	€ 31,98
3	Verzorging	€ 34,10	€ 40,85
4	Gespecialiseerde verzorging	€ 42,90	€ 51,39
5	Verpleging	€ 58,90	€ 70,55
6	HBO/WO in deze sector	€ 75,00	€ 89,84

Het laatste tarief (nr. 6) is een gemiddelde tussen het voorlaatste tarief en het tarief dat voor een arts staat als deze als consultatiearts werkzaam is.

Om aan de activiteiten een bepaald tarief toe te kennen, zijn de activiteiten vergeleken met de verschillende werksoorten binnen de zorgsector. Waar werkzaamheden niet direct vergelijkbaar zijn, is een inschatting van het niveau gemaakt. Daarbij is rekening gehouden met de zwaarte van het werk en de verantwoordelijkheid die het werk met zich meebrengt, evenals met de instructie, opleiding of ervaring die het werk vereist.

Als de tarieven bekend zijn, is de volgende vraag wat het maatschappelijk rendement van een activiteit is. Welke toerekening wordt aan het werk gekoppeld? Binnen de gehanteerde methodiek drukken we het maatschappelijk rendement van werkzaamheden uit in een percentage. Aan de hand van een aantal criteria bekijken we of en in welke mate een activiteit maatschappelijk rendement genereert. Daarbij worden de volgende vragen gesteld:

- Is er door het werk sprake van besparingen voor andere organisaties in de samenleving?
- Bestaat er van dit werk een vergelijkbare variant in het officiële beroepscircuit?
- Heeft de activiteit alleen een functie binnen de onderzochte organisatie, of ook een functie voor de rest van de samenleving? Een relativerende opmerking hierbij is dat seniorenorganisaties zelf ook tot de samenleving behoren – en daarmee in zichzelf al een legitimatie zijn om een positief rendement toe te kennen. Deze relativering hebben we overigens niet toegepast.
- Wat is de maatschappelijke waardering van het werk?

Van sommige activiteiten is het maatschappelijk rendementspercentage eenvoudig te bepalen, bijvoorbeeld bij overhead werkzaamheden. Standaard is toegepast, dat praten over het werk niet het werk zelf is, zodat hier met een maatschappelijk rendement van 0% is gerekend. Overhead kan van groot belang zijn. Overhead is echter al verdisconteerd in de gehanteerde tarieven; hiermee is voorkomen dat overmatig vergaderen automatisch leidt tot hogere uitkomsten wat betreft het maatschappelijk rendement. De methodiek is zo ontwikkeld, dat het niet mogelijk is dat mensen zich "rijk" vergaderen.

Aan een deel van de activiteiten is een rendement van 100% toegekend. Het betreft werkzaamheden die samenvallen met werk dat in bijvoorbeeld de zorg- en hulpverleningssector wordt verricht. Enkele voorbeelden: de begeleiding van busreizen als een groep senioren een dagtocht of een meerdaagse vakantiereis maakt, maar ook het werk van schuldhelpverleningsconsulenten en van mensen die belastingformulieren invullen. Van hen zijn zowel professionals als vrijwilligers actief.

¹⁴ De inflatiecorrectie van 2013 t.o.v. 2012 bedraagt 2,9%. Dit percentage is toegepast op alle uitkomsten van het onderzoek *Gezien en Gewaardeerd*, over het maatschappelijk rendement van ouderenorganisaties in Veldhoven, een onderzoek uit 2012 dat de situatie in 2011 als onderwerp had.

Inschattingen in het gebied tussen 0 en 100% vragen om een aantal afwegingen. We hebben daarbij de volgende schaal gebruikt:

- 0% De activiteit betreft een puur interne activiteit met geen directe effecten op de samenleving als geheel. Eveneens is dit percentage toegekend als er sprake is van 'pure' overheadactiviteiten.
- 25% De activiteit vervangt op enige wijze een activiteit die ook elders in de samenleving wordt uitgevoerd. Het voornaamste doel van dit werk ligt echter binnen de eigen kring en op het interne functioneren daarvan. Leden hebben er enig profijt van maar dat is niet de overheersende karakteristiek.
- 50% De activiteit heeft evenzeer een functie binnen de eigen organisatie als naar de samenleving als geheel. Een maatschappelijke bijdrage leveren is misschien niet het hoofddoel van de activiteit, maar is er wel een belangrijk effect van.
- 75% De activiteit is in vele opzichten vergelijkbaar met (betaald) werk dat ook elders in de maatschappij gedaan en gewaardeerd wordt. Impliciet of expliciet wordt ook een eigen doel gediend. Het is mogelijk dat in de activiteit nog een zeker overhead aspect is te zien, waardoor een toekenning van 100% niet gerechtvaardigd is. Het gaat hierbij om bv. de activerende rol, die allerlei mensen vervullen voor deelnemers van de betreffende activiteit.
- 100% Voor dit werk is direct een equivalent in de samenleving aanwijsbaar.

De waarde van het uitgevoerde werk, uitgedrukt in Euro's, kan nu worden berekend door per activiteit het aantal uren te vermenigvuldigen met het toegekende tarief. Het maatschappelijk rendement is te bepalen door de uitkomst van de vorige vermenigvuldiging te vermenigvuldigen, nu met het percentage, zoals hierboven is bedoeld.

Bij de verwerking van de gegevens en de daaraan gekoppelde berekeningen zijn de volgende regels toegepast:

- Systematisch is een lage variant gekozen als meer varianten mogelijk zouden zijn. Dat is het geval geweest als binnen de groep van respondenten enige onduidelijkheid bestond over de totale belasting in tijd.
- Steeds zijn geregistreerde uren of berekeningen naar beneden afgerond.
- Het vereiste niveau van kennis en ervaring, dat gekoppeld wordt aan het betreffende werk is voorzichtig (d.w.z. aan de lage kant) geschat¹⁵.
- Niet overschatten van het percentage van het werk dat wordt toegerekend aan het maatschappelijk rendement.

Samengevat komt dit neer op de volgende beleidslijn: als onderzoekers nooit de realistische kans lopen dat de uitkomsten een te rooskleurig beeld geven en daarom heel voorzichtig zijn en steeds de lage varianten toepassen bij berekeningen.

Wat de uitkomsten betreft is er uiteindelijk sprake van een globale aanduiding. Specificaties achter de komma - of vlak daarvoor - zijn niet van belang en hebben hier geen zin. De bepaling van het maatschappelijk rendement is een indicator van de kosten die bijvoorbeeld overheaden niet hoeven te maken of te vergoeden – niet een precieze berekening. In hoofdstuk 5 zijn de getallen steeds afgerond gepresenteerd.

Karakteristieken van de activiteiten van de seniorenorganisaties

Al het werk van de seniorenorganisaties is ingedeeld in een zevental verschillende werksoorten. Het betreft dezelfde indeling als is toegepast bij het onderzoek in Veldhoven. De naamgeving is iets gewijzigd en is nu als volgt:

- a. *Sociaal-cultureel aanbod in binnenruimte*. Het gaat hierbij met name om al die activiteiten van de organisaties die regelmatig, soms wekelijks, worden aangeboden en er primair op gericht zijn een gezellige tijd met de deelnemers door te brengen, terwijl ondertussen een spelletje gedaan

¹⁵ Dit blijkt ook uit tabel 4 – 9.

wordt. De organisatie van kaarten en kienen, biljarten en darten, handwerken en bloemschikken, een modeshow en een boekenruil en ook de Conversatie Frans staan allemaal hier geregistreerd.

- b. *Sociaal-cultureel aanbod in buitenlucht*. In feite gaat het om dezelfde soort van activiteiten als onder a. genoemd – alleen is er hier sprake van activiteiten die niet gebonden zijn aan een zaal. Het gaat hier over wandelen, over fietsen, over processies en bedevaarten, over vaandeldragers, gymnastiek voor 55+ (overigens niet altijd in de buitenlucht), natuurwandeltochten en jeu de boules. Ook de organisatie van deelname aan een theatervoorstelling valt hieronder.
- c. Werk gericht op de *planning en organisatie en uitvoering van reizen*. Het werk heeft betrekking op reizen van groepen van senioren – variërend van een middag tot meer dan een week, van een tocht binnen een straal van 25 km tot reizen die meer dan 1.000 km omvatten.
- d. *Bestuurswerk*. De werkzaamheden variëren van bestuursvergaderingen, functioneren als afgevaardigde van een KBO-afdeling in een vergadering van de kring, vertegenwoordigen van de PVGE in het hoofdbestuur, de Wmo-raad, een Ouderenplatform, enz. Het feitelijke vergaderwerk binnen de eigen structuur kreeg – per definitie – een maatschappelijk rendement van 0% toegedeeld. Als het ging om vertegenwoordiging naar buiten, dan zijn deze werkzaamheden opgenomen in de categorie 'Uitvoerend werk ten dienste van de organisatie' - zie aldaar. Voor een deel van het werk van bestuurders is wel een maatschappelijk rendement toegekend; dat komt voort uit het feit dat de bestuurders voor een deel van de tijd hun aandacht besteden aan individuele leden, aan het algemene reilen en zeilen van de organisatie. Dat is van belang, los van vergaderingen.
- e. *Directe uitingen van sociale zorg en betrokkenheid*. Het gaat hierbij om werk binnen de eigen organisatie waarbij gewerkt wordt aan de onderlinge band. Die wordt versterkt door samen iets te doen (wandelen, kienen) maar zeker ook door rechtstreeks op die band in te zetten. Aanleidingen zijn jubilea (verjaardagen, huwelijksjubilea) maar ook het verlies van mensen door overlijden. Als er sprake is van bezoek aan recepties en dergelijke, dan is een laag tarief toegerekend, temeer daar dan vaak twee mensen de vertegenwoordiging op zich nemen. Als mensen bij ziekte bezocht worden of na een overlijden, dan is te zien in eigenlijk alle organisaties dat hiervoor bepaalde mensen worden aangezocht: mensen die met enige wijsheid kunnen luisteren, nabij zijn, troosten. In deze categorie vallen ook de bijeenkomsten rond Sinterklaas en Kerst, de nieuwjaarsbijeenkomsten en de jaarvergaderingen van de organisaties. En als meer gespecialiseerde vorm van hulp het werk dat mensen doen om belastingformulieren (of andere formulier) te helpen invullen.
- f. *Uitvoerend werk ten dienste van de organisatie*. Bijna alle organisaties hebben een eigen contactblad of op zijn minst een contactblad waarin eigen pagina's gevuld worden. En die bladen worden vermenigvuldigd, geniet en bezorgd. Van belang om de onderlinge band te ondersteunen. Tegelijk geen werk dat een langdurige opleiding of instructie vraagt.
- g. *Restcategorie*, vooral diverse muziekactiviteiten. Line Dancing, volksdansen, koor en orkest alsook de inzet van musici en dirigenten zijn hier gemeld

Grenzen en beperkingen van de methodiek

De motivatie van mensen om bepaald werk te verrichten varieert sterk. Betaald werk wordt zelden alleen maar verricht omdat er een betaling tegenover staat. Plezier in het werk, contact met andere mensen, het idee iets bij te dragen aan een groter geheel zijn vaak ook van belang. Datzelfde geldt ook voor vrijwilligerswerk, zij het dat vrijwilligers - per definitie - geen betaling voor het werk ontvangen, op zijn hoogst een onkostenvergoeding. De motieven om dat vrijwilligerswerk te doen variëren eveneens sterk en kunnen overeenkomen met die voor het betaalde werk. Binnen dit onderzoek wordt niet onderzocht welke motieven de vele vrijwilligers van seniorenorganisaties belangrijk vinden. De motivatie is als een gegeven beschouwd. Wat de vrijwilligers gemeen hebben met elkaar is dat zij het werk niet doen om op te vallen maar omdat zij het belangrijk, nuttig, plezierig of aansluitend op hun vaardigheden vinden. De aard en kracht van de motivatie blijven daarmee onbesproken.

Bij de uitvoering van dit onderzoek geldt nog een aantal andere beperkingen – zoals die ook gelden bij de bepaling van de waarde van transacties, van beloningen in wat we als het 'normale' economische verkeer zijn gaan beschouwen. Het onderzoek naar het maatschappelijk rendement van seniorenorganisaties is niet gericht op het starten van een discussie hierover, maar in politieke en financiële kringen is het bekend dat de financiële maatvoering vaak onvoldoende aangeeft wat belangrijk is of blijft. De discussie komt tot uiting in gesprekken over de kosten van milieugebruik, over het Bruto Nationaal Geluk en over tal van andere zaken.

Wat zijn beperkingen bij deze methodiek in de ogen van Oikos? Het betreft:

- a) *Nauwkeurige registratie is geen gewoonte.* Een nauwkeurige registratie van het werk, van de duur zowel als de zwaarte, zoals bij betaalde beroepsarbeid wel vaak plaatsvindt, is niet gebruikelijk bij vrijwilligerswerk. Als gevolg daarvan gaat het bij metingen (uren, aantal vrijwilligers, aantal deelnemers) van vrijwilligerswerk vaak om schattingen en extrapolaties. Dit onderzoek ontkomt daaraan niet. Normaliter vindt bij de ervaren zwaarte zowel een over- als een onderschatting plaats. Bij dit onderzoek is de regel toegepast dat overschatting een grotere fout is dan onderschatting. Bij de bepaling van het maatschappelijk rendement van vrijwilligerswerk gaat het primair om het zichtbaar maken van dit werk. Uitkomsten zijn daarom steeds 'de minimaal waargenomen uitkomsten'. Opvallend was dat de vertegenwoordigers van de organisaties eigenlijk zonder uitzondering een onderschatting leverden van de totaal bestede tijd. "Dat telden we niet, want dat doen we gewoon" klonk meer dan eens.
- b) *Bescheiden en vanzelfsprekend.* Gekoppeld aan de eerste beperking is het feit dat mensen bij het vrijwilligerswerk in beeld moeten hebben dat een nauwkeurige registratie vaak tegen de natuur van de vrijwilliger ingaat; er is sprake van een grote bescheidenheid en vanzelfsprekendheid waarmee veel vrijwilligers zich inzetten. Het werk is nodig, de vrijwilliger heeft er veelal plezier in, wordt er af en toe openlijk om gewaardeerd – en dat is vaak al genoeg om het werk te blijven doen. Een registratie van het werk maakt het minder anoniem, focust meer dan soms gewenst is op de persoon die het werk verricht. Vanuit die houding onderschatten vrijwilligers soms hun eigen inzet en de tijd die ze daarin investeren. Dat blijkt vaak uit de wijze waarop de geïnterviewde mensen hun eigen inzet verwoorden. Deze bescheidenheid laat overigens onverlet dat vele vrijwilligers trots zijn op het werk dat ze doen; ze ervaren het zelf als een bijdrage aan de gemeenschap en/of de organisatie waar zij deel van uitmaken.
- c) *Is het beeld van het verleden correct?* Een derde beperking ligt in het feit dat er wordt gevraagd naar een situatie die men zich dient te herinneren. Er wordt gekeken naar een voorbije periode. Welke activiteiten zijn georganiseerd? Wat was het belang? Hoeveel mensen hebben meegewerkt? Hoeveel tijd was iedereen er bij betrokken? Het zijn vragen die zelden of nooit beantwoord worden – laat staan geregistreerd – tijdens het vrijwilligerswerk zelf. Als iemand zich achteraf een gebeurtenis probeert te herinneren, kan dit leiden tot vertekening van die gebeurtenis. Een aanname hierbij is dat er een vertekening naar twee kanten plaatsvindt (een te rooskleurige herinnering of juist een te beperkte herinnering van het verrichte werk) die compenserende effecten heeft. Ook gaan we er van uit dat mensen meer dan eens werkzaamheden hebben vergeten. Iets extra's verzinnen – we nemen aan dat dit niet is gebeurd omdat de informatie ook bijna steeds door meer dan één persoon is geleverd. De precisie neemt daarmee toe, zowel wat het aantal uren als wat de activiteiten betreft. Gevolg hiervan is opnieuw dat het gerechtvaardigd is te spreken in termen van 'minimaal deze uitkomst'.
- d) *Indirecte overlevering levert wellicht 'ruis' op.* Een vierde beperking betreft het feit dat in dit onderzoek de werkzaamheden zijn opgetekend uit de mond van één of enkele centrale personen binnen elk van de afdelingen. Aan hen is gevraagd een inschatting te maken van het aantal vrijwilligers, dat bij een activiteit betrokken is, alsook van het aantal uren dat zij daaraan gemiddeld hebben besteed. Het betreft daarmee veelal een extern oordeel. Opvallend bij dit onderzoek was, dat de geïnterviewde personen vaak al heel wat huiswerk hadden gedaan voordat zij informatie gaven over de afdeling of organisatie. Ook hier echter kan het resultaat afwijken van de werkelijkheid. Bij twijfel is steeds een lage variant gekozen.

- e) *Kwaliteit van het werk komt niet in beeld.* Van geheel andere aard is de beperking die voortkomt uit de vraag die bij de inzet van vrijwilligers in het algemeen te stellen is: Hoe goed doen zij hun werk? De vraag gaat over het effect van hun inzet. Het antwoord kan eenvoudig zijn als het gaat om bijvoorbeeld vervoer: een vrijwilliger die iemand vervoert, moet zorgen dat iemand van A naar B komt. Gerealiseerd effect is dan bijna altijd gelijk aan gewenst effect. Bij de begeleiding van mensen in crisissituaties is het moeilijker een maat aan te leggen. Heeft de begeleiding een positief effect? En op welke termijn is dat effect gemeten? Een positieve uitkomst op korte termijn kan op lange termijn wel eens heel frustrerend uitpakken. En andersom. Dit staat los van de vraag of oorzaak en gevolg in dit soort situaties wel eenduidig zijn (Waarom is bijvoorbeeld bij de één het effect zo veel anders dan bij de ander?). Hierbij speelt ook mee dat een *waardeoordeel* over dit soort situaties samenhangt met de *waarden* die men zwaarwegend vindt bij de beoordeling. Dit onderzoek gaat niet in op dit type van beoordelingen; de beperking is echter aanwezig. Dit heeft ook direct gevolgen voor een andere discussie: die over de effectiviteit en de efficiëntie van de inzet. Zouden professionals van de Maatschappelijke Dienstverlening of welke instantie ook het beschreven werk niet veel sneller kunnen doen dan de vrijwilligers? Het antwoord zou bevestigend kunnen zijn wat betreft die efficiëntie. Tegelijk komt de vraag op hoe de effectiviteit wordt beoordeeld. Is hierbij een kritisch facet dat een vrijwilliger 10% meer tijd nodig heeft dan een beroepskracht? En duiden we die 10% dan negatief? Of is het juist positief dat een vrijwilliger iets meer tijd heeft om contact met mensen te hebben, echt een praatje te maken en werkzaamheden niet binnen een formeel vastgestelde tijd moet uitvoeren? Ook die discussie is niet opgenomen in de methodiek.
- f) *Hoe zinnig is het werk?* Los van de vragen over effectiviteit en efficiency speelt nog de vraag of het werk in zichzelf wel zinnig is? Ook dat is een lastige vraag, die binnen dit onderzoek niet aan de orde is gesteld. Indirect is er echter wel een algemeen antwoord op deze vraag te geven. De redenering is dat onzinnig werk van een vrijwilliger aan het licht komt als niemand op komt dagen. Al het onderzochte werk betreft immers activiteiten waarbij de vrijwilliger het voor andere mensen mogelijk maakt ergens naar toe te gaan, aan een activiteit deel te nemen. De mensen stemmen met hun voeten – en als mensen over de drempel zijn is het per definitie zinnig. Of anderen dat oordeel delen – dat doet in dit geval niet ter zake.
- g) *Inschaling van het werk in een tariefstructuur.* Een laatste element, dat opnieuw opgelost wordt door een lage variant te kiezen bij de toedeling van uitgespaarde kosten, betreft de inschaling van het verrichte werk. Elke activiteit van vrijwilligers wordt bij dit onderzoek apart beschreven en gekoppeld aan een aantal uren. Het lijkt daarbij alsof elke activiteit door een afzonderlijke vrijwilliger wordt uitgevoerd. Meer dan eens echter neemt één persoon meer taken op zich – zowel koffie schenken als de afdeling vertegenwoordigen in een ander verband. In 'normale' banen wordt aan die samenstelling van taken een bepaald salaris gekoppeld. De koppeling heeft te maken met de gemiddelde belasting, meer dan eens echter ook met de zwaarte van de piekbelasting. Koffieschenken valt niet onder de piek en vaak ook niet onder de taakomschrijving. Toch schenken ook directeurs wel koffie voor hun gasten. Binnen ons onderzoek wordt die tijd bijna steeds tegen het 'koffieschenktarief' verrekend en niet tegen een 'directeurstarief'. Slechts in enkele gevallen zal dit niet zijn gebeurd omdat een specificatie van taken niet is geboden. Opnieuw een principe dat er toe leidt dat er nauwelijks of geen kans bestaat op overschatting van de uitgespaarde kosten door de vrijwilligers. Ook was het opvallend dat de vrijwilligers hun bijdragen in het algemeen als 'eenvoudig te doen' karakteriseerden. Bij inschaling van betaalde functies is dat minder een gebruikelijke benadering omdat daar gekeken wordt naar de verantwoordelijkheid die gekoppeld wordt aan de functie. Het gaat niet alleen om bestede tijd maar zeker ook om de vraag wie uiteindelijk verantwoordelijk is of wie zich verantwoordelijk toont als zich plotseling bijzondere situaties aandienen, als een ongeval, brand. Wie neemt dan de leiding? En hoe gaan de anderen er mee om dat die leiding genomen wordt? Een vorm van 'natuurlijk' gedrag dat door de groep wordt aanvaard is dan van belang. Vrijwilligers in het onderzoek hebben zelden die uiteindelijke

verantwoordelijkheid genoemd als behorend tot het werk. Een blinde vlek in de perceptie, niet in de realiteit van het werk.

Bij de interpretatie van de resultaten is het nog van belang te weten dat aan overheadactiviteiten wel belang wordt gehecht, maar daaraan wordt geen maatschappelijk rendement toegekend. In dit geval: de afdelingen van de seniorenbonden, de deelname aan het werk van de VBOB, de overleggen met ambtenaren van een gemeente of van de Provincie Noord-Brabant – het houdt steeds in dat er overheadactiviteiten zijn. Deze regelmatig weerkerende vergaderingen over de gang van zaken leveren wel een tijdbelasting op maar het maatschappelijk rendement is al verrekend in de tarieven voor het concreet uitgevoerde werk – in analogie van de Thuishulp. Daarmee maakt het niet uit of mensen effectief en snel willen vergaderen of tijdens een gezellige bijeenkomst ook enkele bestuurszaken regelen. Beiden prima, beiden tellen niet mee bij de berekening.

Een laatste opmerking over de methodiek betreft de periode waarvoor de waardebepaling geldt. Wij hebben steeds gevraagd naar de activiteiten die hebben plaatsgevonden in het jaar 2012. Gesprekken over actuele vragen, aanleidingen in de lokale politiek in 2013 hebben geen invloed op de gepresenteerde resultaten. De gepresenteerde geldbedragen zijn weergegeven in Euro's van 2013 – d.w.z. dat een inflatiecorrectie is toegepast voor de tarieven.

Met de bovenstaande techniek van bepaling van het maatschappelijk rendement leveren we niet een winstrekening voor de overheid of voor de samenleving als geheel noch een berekening van de hoogte van de gift in natura van de betreffende groepen aan de samenleving als geheel. Het is immers duidelijk dat met de uitvoering van het werk ook fouten gemaakt worden. Deze algemeen menselijke eigenschap kleeft ook aan het werk van seniorenorganisaties. Dat daarbij sommige werkzaamheden door de ene groep als goed en nuttig worden beoordeeld en door de andere groep of organisatie als nogal onzinnig, dat behoort tot de veelkleurigheid van een samenleving die we in dit onderzoek als gegeven hebben beschouwd.

Bijlage D De Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo)

Vanaf begin 2007 functioneert de Wmo. Binnen het stelsel van Zorg en Welzijn fungeren naast de Wmo ook Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) en de Zorgverzekeringswet (Zvw).

Voor de Wmo zijn negen prestatievelden bepaald, te weten

1. Het bevorderen van de sociale samenhang en leefbaarheid
2. Preventieve voorzieningen voor problemen met opgroeien en problemen met opvoeden
3. Het geven van informatie en advies
4. Ondersteunen mantelzorgers en vrijwilligers
5. Bevorderen deelname aan het maatschappelijk verkeer van mensen met een beperking of een chronisch psychisch probleem of psychisch-sociaal probleem
6. Voorzieningen voor senioren, gehandicapten, chronische psychiatrische patiënten en mensen met psychische of psychologische problemen
7. Maatschappelijke opvang
8. Bieden openbare geestelijke gezondheidszorg
9. Bieden ambulante verslavingszorg.¹⁶

Bij deze prestatievelden zijn toelichtingen gegeven. Op grond daarvan – zie de website – zijn de prestatievelden nader te interpreteren. Elke gemeente vult de verantwoordelijkheid om hieraan uitvoering te geven op een eigen wijze in. Voor dit onderzoek zijn de volgende overwegingen en conclusies van belang (waarbij de nummers corresponderen met de eerder genoemde velden):

1. Dit is een algemene categorie waar mensen direct mee te maken hebben. Het betreft sociaal-cultureel werk, buurt- en belangenverenigingen. Doel daarvan: de gemeente zet zich actief in voor de leefbaarheid in de wijken om zo de sociale samenhang en leefbaarheid te vergroten. Grote delen van het werk van de seniorenbonden vallen hieronder, met name als die bonden geografisch gebonden zijn aan een gebied, een wijk.
2. Opvoeden staat hier centraal – en dat is niet aan de orde voor de seniorenbonden. Belangrijk is echter te noteren dat preventie hier positief geduid wordt binnen de Wmo.
3. De taak zoals beschreven voor de gemeente is informatieverstrekking. Seniorenbonden geven ook uitdrukking aan deze taak – in het algemeen als doorgeefluik via de eigen informatiekanaalen. Ook is er inzet op de informatieoverdracht rond bijvoorbeeld belastingen (aangiften, regels en regeltjes).
4. Vrijwilligers hebben een belangrijke rol bij de invulling van de prestatievelden. De onderzochte bonden voeren dit werk meer op impliciete wijze uit. Mantelzorg wordt door seniorenbonden in principe niet verstrekt – dat gebeurt meer op het niveau van individuen als directe familie en burens. Wellicht is te overwegen of een bijdrage van de gemeente aan de huur van accommodaties voor seniorenbonden gezien kan worden als (ook) een bijdrage die voortkomt uit dit prestatieveld. Bij de berekeningen voor dit onderzoek is dit echter niet gedaan.
5. Deze categorie speelt bij het onderzochte seniorenwerk een beperkte rol. Slechts als expliciet verwezen is bij de beschrijving van de activiteit naar zorg voor mensen met een beperking is een activiteit in deze categorie ingedeeld.
6. De toelichting op dit prestatieveld gaat over zelfstandig functioneren en de fysieke condities die daarvoor nodig zijn. Die spelen geen rol voor het werk van de seniorenbonden.
7. Maatschappelijke opvang zoals toegelicht voor dit prestatieveld speelt geen rol voor het werk van de seniorenbonden.
8. Categorieën als psychische problemen, eenzaamheid, depressie, dementie, rouw worden hier genoemd. Op dat gebied zijn de seniorenbonden stellig actief. De toelichting spreekt over lotgenotengroepen, telefonische hulpdiensten. Tijdens de interviews in Veldhoven

¹⁶ Bron, geraadpleegd op 17 oktober 2012:

http://www.adviesraadwmo.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=7&Itemid=11

werd duidelijk dat de bonden hiervoor in het algemeen mensen aanzoeken, die op dit terrein een specifieke opleiding en betrokkenheid alsook een goede reputatie hebben.

9. Dit prestatieveld is hoogstens impliciet een aandachtspunt.

Bij dit onderzoek is beoordeeld in welk prestatieveld een bepaalde activiteit zou vallen. Als dat het geval is, dan is het berekende maatschappelijk rendement tegelijk de berekende besparing voor de Wmo.

Over de onderzoekers

Afke van der Woude, MSc (1987) studeerde aan de Wageningen Universiteit en behaalde in 2013 de Master *International Development Studies*, als vervolg op een Bachelor in *Sociale Geografie & Planologie* aan de Universiteit Utrecht. Tijdens haar studietijd was ze als facilitator van jongerenworkshops actief bij Stichting Oikos. Ze is als project assistent betrokken bij de coördinatie en evaluatie van het jongerenprogramma oikosXplore. Daarnaast is ze werkzaam voor andere projecten bij Stichting Oikos, waaronder dit onderzoek naar het maatschappelijk rendement van seniorenorganisaties.

Ir. Ingeberte Uitslag (1974) is trainer, facilitator en projectmanager. Ze studeerde *Voeding en Gezondheid* aan Wageningen Universiteit, met een focus op communicatie en onderzoek rond voedsel in de tropen. Na een baan in de communicatie kwam zij in dienst van Stichting Oikos. Het jongerenprogramma oikosXplore is mede door haar opgezet en uitgebouwd. Daarnaast is zij vanaf het begin betrokken geweest bij het programma *Dialogue for Peaceful Change*. Dit programma rond conflict management is ontwikkeld door Oikos, in samenwerking met internationale partners. Zij heeft veel ervaring opgedaan in het voeren van (onderzoeks-)gesprekken die doelgericht zijn en tegelijkertijd ruimte bieden aan onverwachtse invalshoeken.

Drs. Irene Karssiens (1961) studeerde *Onderwijsgeografie* aan de VU in Amsterdam. Na diverse functies in het onderwijs, kwam zij bij Stichting Oikos als projectmedewerker mondiale educatie. Vanuit deze functie is zij betrokken bij onderzoek naar het maatschappelijk rendement van vrijwilligerswerk. Daarnaast is zij betrokken bij 'Kerken – werk aan de wereld'. Zij begeleidt kerkelijke groepen die het thema duurzaamheid in hun gemeente of parochie aan de slag willen gaan. Eerder initieerde zij diverse programma's over klimaatverandering op scholen. In haar werk staat aandacht voor mens en natuur centraal.

Ir. Jaap van der Sar (1952) studeerde aan de toenmalige Landbouw Hogeschool, studierichting *Milieuhygiëne* en was vervolgens werkzaam bij verschillende organisaties op het terrein van kerk en samenleving. Daar ontwikkelde hij, vooral in samenwerking met collega's uit Noord Ierland, een methode om constructief met conflicten om te gaan (*Dialogue for Peaceful Change* – DPC) die inmiddels wereldwijd wordt toegepast. Tegelijkertijd ontwikkelde hij de methode om het maatschappelijk rendement van vrijwilligerswerk in beeld te brengen, zoals toegepast in dit onderzoek. Bij de Stichting Oikos is hij betrokken bij diverse projecten en activiteiten, zoals bij het Nederlands Platform Millenniumdoelen waarvan hij secretaris is. Hij is op dit moment ook president van Oikosnet Europa, een Europees netwerk van veelal conferentiecentra die vanuit een levensbeschouwelijke entree zich bezighouden met maatschappelijke vraagstukken.

Stichting Oikos – uitvoerder van dit onderzoek

Een wereld waarin eerlijkheid en duurzaamheid voorop staan, dat is ons ideaal.

Oikos zet zich in om in Nederland de omslag richting een duurzame samenleving te realiseren. Daarin wordt niet alleen rekening gehouden met de eigen belangen, maar ook gekeken naar de effecten van onze levensstijl voor mensen elders in de wereld én de generatie die na ons komt.

Oikos werkt aan dit doel door middel van concrete projecten en programma's. Waar mogelijk worden de krachten gebundeld met andere organisaties. In verschillende netwerken vervult Oikos een centrale rol. Oikos zoekt naar de verbinding tussen lokale en (inter-)nationale initiatieven die streven naar duurzame ontwikkeling.

Oikos gelooft in internationale samenwerking. Niet omdat mensen in ontwikkelingslanden niet zonder onze hulp zouden kunnen. Niet omdat we er zelf direct of indirect belang bij zouden hebben. Wel omdat internationale handelsverhoudingen en belastingverdragen structurele ontwikkeling in de weg kunnen zitten. Daarom bepleit Oikos veranderingen in het internationale financiële systeem met het oog op rechtvaardige en duurzame ontwikkeling wereldwijd.

Oikos doet niet aan voorlichting, maar onderzoekt en werpt licht op complexe vragen. Oikos werkt samen met andere organisaties aan het vormgeven van een veerkrachtige toekomst. Daarnaast zet Oikos in diverse samenwerkingsverbanden haar ruime ervaring, kennis en methoden in bij het ondersteunen van mensen die vanuit hun eigen leefomgeving een bijdrage willen leveren aan de transitie naar een eerlijke, duurzame wereld.

KBO-Brabant – opdrachtgever voor dit onderzoek

KBO-Brabant is een actieve vereniging voor senioren vanaf 50 jaar met ongeveer 132.000 leden, die lid zijn van ruim 300 afdelingen. Die afdelingen vormen het hart van de organisatie. Daar ontmoeten senioren elkaar, doen ze samen aan ontspanning en sport, nemen zij deel aan culturele- en zingevingsactiviteiten en worden hun individuele en collectieve belangen behartigd. Deze activiteiten worden vooral mogelijk gemaakt door de vrijwillige inzet van een grote groep actieve leden.

Het lidmaatschap van een afdeling betekent tegelijkertijd het lidmaatschap van KBO-Brabant. Het grote ledenaantal van KBO-Brabant maakt de KBO tot een serieuze gesprekspartner zowel voor de landelijke, de provinciale als de gemeentelijke overheid. Het stelt KBO-Brabant en zijn afdelingen in staat de belangen van senioren op die niveaus adequaat te behartigen.

Stichting Oikos

Postbus 19170
3501 DD UTRECHT
030 236 15 00

oikos@stichtingoikos.nl
www.stichtingoikos.nl

KBO-Brabant

Postbus 3240
5203 DE 's Hertogenbosch
073 6444066

info@kbo-brabant.nl
www.kbo-brabant.nl